

ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի 2024 թ. գիտական և գիտակազմակերպչական գործունեության հիմնական արդյունքների մասին

1. Կարևորագույն արդյունքները.

Հրատարակվել է «Հայոց պատմություն» ակադեմիական բազմահատորյակի առաջին հատորի գիրք երկրորդը, որն ընդգրկում է Ք.ա. IX դարի կեսերից մինչև Ք.հ. III դարն ընկած ժամանակաշրջանը: Այն ներառում է Վանի և Հայկազուն-Երվանդունիների թագավորությունների, Արտաշեսյանների գահակալումից մինչև Տրդատ III Արշակունու թագավորումն ընկած ժամանակաշրջանների պատմությունը, ինչպես նաև տվյալ դարաշրջանների միջազգային հարաբերությունները, սոցիալ-տնտեսական, մշակութային, գաղափարաբանական և այլ հիմնահարցերը: Գիրքը շարադրված է հարուստ աղբյուրագիտական, ինչպես նաև հնագիտական նյութերի և գիտական գրականության համակողմանի օգտագործմամբ:

• ՌԴ Հյուսիս-կովկասյան դաշնային համալսարանի հետ հրատարակված «Армянский вопрос в международных отношениях (1895–1923 гг.)» մենագրությունում ուսումնասիրվել է 19-րդ դարի վերջին - 20-րդ դարի սկզբին Հայկական հարցի առաջացման և զարգացման պատմությունը՝ որպես միջազգային խնդիր: Ռուսական, հայկական և վրացական արխիվների հրապարակված աղբյուրների և փաստաթղթերի հիման վրա վեր է հանվել եվրոպական տերությունների, Ռուսաստանի և ԱՄՆ-ի արտաքին քաղաքականությունը, որոնք տնտեսապես, քաղաքական և հումանիտար առնչություն ունեն ռուսական Կովկասում և Արևմտյան Հայաստանում կոմպակտ բնակվող հայ բնակչության իրավիճակի խնդիրներին: Ռուսական պատմագիտության մեջ առաջին անգամ ներկայացվել է իրադարձությունների բոլոր մասնակիցների մոտեցումների և իրական քաղաքականության համապարփակ տեսլականը՝ կապված Օսմանյան կայսրության հայկական տարածքների բարենորոգումների խնդրի հետ: Բացի այդ, բացահայտվել են Հայկական հարցի էվոյուցիայի հիմնական փուլերը՝ կապված Առաջին համաշխարհային պատերազմի և դրան հաջորդած Ռուսաստանում և Թուրքիայում տեղի ունեցած հեղափոխությունների հետ: Արևելյան հարցի, ըստ այդմ և Հայկական հարցի տրամաբանական ավարտ է հանդես գալիս Լոզանի պայմանագիրը, որը վերջնականապես մերժեց հայ բնակչությանը սեփական պետություն ունենալու հարցում:

2. Բազային ֆինանսավորմամբ ստացված արդյունքները.

«Հայոց պետականության հիմնախնդիրները հնագույն ժամանակներից մինչև 1918 թ.» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ ակ. Ա. Մելքոնյան) հրատարակվել են.

• Անդրանիկ Եսայանի «Տավուշ գավառը XVII դ. – XVIII դ. առաջին քառորդին (պատմաժողովրդագրական ուսումնասիրություն)» գիրքը, որը նվիրված է Տավուշ գավառի 1600-1725 թթ. պատմությանը: Հատուկ ուշադրություն է դարձվել պատմաժողովրդագրական հարցերին: Հիմք ընդունելով 1727 թ. «Գանձակ-Ղարաբաղի էյալեթի ընդարձակ դաֆթար»-ը՝ ներկայացվել են հայերի և գավառում ու հարակից տարածքներում հայտնված թյուրքական ցեղերի բնակության արեալը, Տավուշի գյուղերն ու

հարկատու հայ բնակիչները՝ անուն առ անուն, գավառի տնտեսական դրությունը: Անդրադարձ է կատարվել նաև հայկական մելիքության ու հոգևոր-մշակութային կյանքի պատմությանը:

• Սուրեն Սարգսյանի «Հայ ազգային ազատագրական պայքարի 1885-1908 թթ. փուլը հնչակյան գործիչների գնահատմամբ» մենագրությունը, որտեղ լուսաբանվել են հայ ազգային-ազատագրական պայքարի պատմության 1885-1908 թթ. իրադարձություններով հարուստ ժամանակահատվածի խնդիրները և դրանց գնահատումը հնչակյան գործիչ-տեսաբանների կողմից:

• Արարատ Հակոբյանի «Պետականության վերականգնման գաղափարը Հայոց պատմության հոլովությունում (XVI դ. կեսեր – XX դ. սկիզբ)» մենագրությունը, որը նվիրված է Հայոց հին և միջնադարյան պետականությունների կորստից հետո հայ ժողովրդի համար քաղաքական գերագույն արժեք հանդիսացող ազատության և անկախ պետականության վերականգնման գաղափարի շուրջ հայ հոգևոր ու աշխարհիկ գործիչների, հասարակական-քաղաքական մտքի դեգերումներին, փայփայած հույսերին, կազմած ծրագրերին, որոնք, ի վերջո, XX դարի շեմին նյութականացվեցին, և 1918 թ. վերականգնվեց հայոց անկախ պետականությունը: Աշխատանքում հարկ եղած չափով անդրադարձ է կատարվել նաև հարցի պատմագրությանը:

• «Լոռե բերդից մինչև Ստեփանավան. պատմամշակութային ժառանգության հետքերով» և «ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի երիտասարդ գիտաշխատողների խորհրդի XLIII գիտական նստաշրջան (նվիրված Սիմոն Կրկյաշարյանի ծննդյան 100-ամյակին) գիտաժողովների նյութերի ժողովածուները: Դրանցում ընդգրկված են 2023 թ. հուլիսին Ստեփանավան քաղաքում անցկացված երկու գիտաժողովների զեկուցումները: Գիտաժողովներից մեկը նվիրված էր Ստեփանավան քաղաքի անվանակոչության 100-ամյակին, մյուսը՝ Պատմության ինստիտուտի երիտասարդ գիտաշխատողների խորհրդի հերթական գիտական նստաշրջանին էր: Զեկուցումներում քննարկվել են Հայաստանի հին և միջնադարյան, նոր և նորագույն ժամանակաշրջանների պատմությանն առնչվող մի շարք հիմնահարցեր:

«Կիլիկիայի հայությունը 1908–1922 թթ.» միջազգային գիտաժողովի նյութերի ժողովածուն, որտեղ ընդգրկվել են 2022 թ. հոկտեմբերի 4-ին ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտում տեղի ունեցած միջազգային գիտաժողովի զեկուցումները: Դրանք վերաբերում են Կիլիկիայի հայերի ստեղծած պետականությանը, տնտեսական, գաղափարախոսական ու մշակութային կյանքին:

«Հայաստանը և հայությունը նորագույն ժամանակաշրջանում: Հայկական հարց և Հայոց ցեղասպանություն» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ պ.գ.դ. Կ. Խաչատրյան) հրատարակվել են.

• Սեդա Օհանեանի «Լեւոն Գաբրիել Շաղոյեան (1887–1974)» մենագրությունը, որտեղ ներկայացվել է XX դարի հայ ազգային ազատագրական պայքարի ամենապայծառ հերոսներից Լևոն Շաղոյանի կյանքն ու գործունեությունը, որին ժողովուրդը մեծարել է «փաշա» պատվանունով: Աշխատությունում լուսաբանվել է Լ. Շաղոյանի 1908-1918 թթ. Վասպուրականում և 1918-1930-ական թվականներին Պարսկաստանում և Իրաքում ծավալած գործունեությունը:

• Արծվի Բախչինյանի «Հայերն Աֆրիկայում: Պատմաբանասիրական ուսումնասիրություն» աշխատությունը, որն ընդգրկում է հայության ներկայության պատմությունն Աֆրիկա մայրցամաքի երկրներում (բառաությամբ Եգիպտոսի ու Եթովպիայի) հնագույն ժամանակներից մինչև մեր օրերը:

«Աղբյուրագիտություն և պատմագրություն» թեմայի շրջանակում (դեկ. ' պ.գ.թ. Ա. Շահնագարյան) հրատարակվել են.

• ««Մշակ»-ը պատմության գուգահեռականներում» «Մշակ»-ի հիմնադրման 150-ամյակին նվիրված միջազգային գիտաժողովի նյութերի ժողովածուն, որտեղ բազմակողմանիորեն լուսաբանվել է լրագրի ամենատարբեր հրապարակումների ու հոդվածների գնահատականը: Ուշագրավ է, որ գիտաժողովի նյութերում վեր են հանվում այնպիսի հիմնահարցեր, որոնց չեն անդրադարձել լրագրի հետազոտողներն իրենց աշխատություններում:

3. Թեմատիկ ֆինանսավորմամբ ստացված արդյունքները /չկան/

4. Կիրառական մշակումներ

Ինստիտուտի կողմից հրատարակված աշխատությունները բացի գիտական և տեսական նշանակությունից, ունեն նաև զգալի կիրառական ու գործնական նշանակություն: Դրանք կարող են հիմք հանդիսանալ պատմագիտական նոր հետազոտությունների համար, օգտագործվել այլ թեմաների վերամշակման ժամանակ, կիրառվել նաև «Հայոց պատմություն», «Համաշխարհային պատմություն», «Հարակից երկրների պատմություն» և հարակից այլ դասագրքերի վերամշակման և դասավանդման ժամանակ:

Աշխատություններում առկա փաստական հարուստ նյութը կարևոր է նաև պատմագիտության հակագիտական ու հորինված տեսակետները մերկացնելու համար:

5. Մենագրություններ, ժողովածուներ, գրքեր

1. Բախչինյան Ա.Հ., Հայերն Աֆրիկայում: Պատմաբանասիրական ուսումնասիրություն, Ե., ՀՀ ԳԱԱ պատմ. ինստ., 2024, 293 էջ:
2. Գասպարյան Դ.Վ., Համո Սահյան, Ե., «Անտարես» հրատ., 2024, 384 էջ:
3. Եսայան Ա.Ա., Տավուշ գավառը XVII դ. – XVIII դ. առաջին քառորդին (պատմաժողովրդագրական ուսումնասիրություն), Ե., «Մեկնարկ» հրատ., 2024, 196 էջ + քարտեզ:
4. «Լոռե բերդից մինչև Ստեփանավան. պատմամշակութային ժառանգության հետքերով» և «ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի երիտասարդ գիտաշխատողների խորհրդի XLIII գիտական նստաշրջան՝ նվիրված Սիմոն Կրկյաշարյանի ծննդյան 100-ամյակին» գիտաժողովների նյութերի ժողովածու, Ե., Պատմ. ինստ., 2024, 281 էջ:
5. Կիլիկիայի հայությունը 1908–1922 թթ.: Միջազգային գիտաժողովի (4 հոկտեմբերի 2022 թ.) նյութերի ժողովածու, Եր., Պատմ. ինստ., 2024, 180 էջ:
6. Հակոբյան Ա.Մ., Պետականության վերականգնման գաղափարը Հայոց պատմության հոլովույթում (XVI դ. կեսեր–XX դ. սկիզբ), Ե., «Գիտություն» հրատ., 2024, 422 էջ:
7. Հայոց պատմություն: Գիրք II (Ք.ա. IX դար–Ք.հ. III դար): Հին դարեր (Հին քարի դար–Ք.հ. III դար), հտ. I, Ե., «Զանգակ», հրատ., 2024, 700 էջ+24 էջ ներդիր:
8. Հարությունյան Մ.Ա., Ռազմական շինարարությունը Արցախում 1991-2006 թթ., Ե., «Կաճառ» գիտական կենտրոնի հրատ., 2024, 416 էջ + նկ.:
9. Հարությունյան Մ.Ա., Արցախի Հանրապետության Հաղորթի պաշտպանական շրջանի մարտական ուղու պատմությունից, Ե., «Կաճառ» գիտական կենտրոնի հրատ., 2024, 256 էջ+8 էջ լուսանկ., քարտեզ:
10. ««Մշակ»-ը պատմության գուգահեռականներում»: Միջազգային գիտաժողով նվիրված «Մշակ»-ի հիմնադրման 150-ամյակին, Ե., ՀՀ ԳԱԱ պատմ. ինստ., 2024, 573 էջ:
11. «Պատմութիւն Տէր Յովհաննիսի Թովմաճանեան, որ զամս երեսուն ի կեանս իւր շրջեցաւ յԵւրոպիայ, յԱսիայ, ի Հնդկիս եւ յԱփրիկէ, ի Հապեշտան» (աշխատասիրութեամբ Էլիզաբեթ Թաշիրեանի եւ Մերուժան Կարապետեանի), Ե., Լոնդոն, Սր. Ղազար, Վենետիկ, 2024, 768 էջ:
12. Սարգսյան Ս.Թ., Հայ ազգային ազատագրական պայքարի 1885-1908 թթ. փուլը հնչակյան գործիչների գնահատմամբ, Ե., ՀՀ ԳԱԱ պատմ. ինստ., 2024, 192 էջ:
13. Օհանեան Ս.Տ., Լեւոն Գաբրիէլ Շաղոյեան (1887–1974), Ե., ՀՀ ԳԱԱ պատմ. ինստ., 2024, 257 էջ:
14. Օհանեան Ս.Տ., Իրաքահայ թեմի եւ համայնքի համառոտ պատմութիւն (համահեղինակ եւ խմբագիր՝ Ս. Օհանեան), Ե., «Ինֆոկոպ» հրատ., 2024, 457 էջ:
15. Амбарцумян К.Р., Величко Л.Н., Крючков И.В., Меликян В.Г., Мелконян А.А., Саакян Р.О., Армянский вопрос в международных отношениях (1895–1923 гг.), Ставрополь, изд. “Северо-Кавказского федерального университета”, 2024, 208 стр.

16. Россия и народы Закавказья (конец XVIII – начало XX века): модернизационные процессы и межкультурный диалог; сборник документов, Составители: Квициани Д.Д., Крючков И.В., Мелконян А.А. и др., Ставрополь, “Издатель Еремин С.В.”, 2024, 400 с.

17. Тунян В.Г., Армянский вопрос и Геноцид армян в политмифотворчестве: Конец XX в.-начало XXI. в., Ер., “Изд. Чартарагет”, 2024, 128 с.

18. Тунян В.Г., Манук-бей: грани созидания, Ер., изд. “Чартарагет”, 2024, 240 с.

19. 2024 دو گفتار تاریخی از دوره نادر شاه، به کوشش: آرتاک ماقالیان، ترجمه پارسی: گارون سارگسیان، تهران 2024 (Մաղալյան Ա., Հայերեն թարգմանված երկու սկզբնաղբյուր Նադիր շահի ժամանակաշրջանի մասին, թարգմանությունը՝ Գարուն Սարգսյանի, Թեհրան, «Իրանի պատմություն» հրատ., 2024):

Մենագրություններ, ժողովածուներ, գրքեր, որոնք լույս են տեսել 2024 թ., բայց թվագրված են 2023 թ. և դուրս են մնացել 2023 թ. հաշվետվությունից

20. От Балтики до Чёрного моря: армяне в культурных, экономических и политических процессах; материалы междунар. науч. конф. (Ереван, 15–18 октября 2018 г.) / сост. и отв. ред. Т. Саргсян; Фонд развития и поддержки арменоведческих исследований «АНИВ», М., ИД «Арк Медиа», 2023, 436 с., илл.

Դասագրքեր, ուսումնական ձեռնարկներ

1. Գասպարյան Դ. Վ., Գրականություն - 8-րդ դասարան, Ե., «Տիգրան Մեծ» հրատ., 2024, 176 էջ:

2. Գասպարյան Դ. Վ., Աղաջանյան Ա.Գ., Գրականություն - 8-րդ դասարան (մեթոդական ուղեցույց), Ե., «Տիգրան Մեծ» հրատ., 2024, 320 էջ:

Գրախոսվող ամսագրերում ու գիտաժողովների գրախոսվող ժողովածուներում տպագրված հոդվածներ

1. Ազատյան Շ.Խ., Դավիթ Դվնեցու վկայաբանությունը և նրա պատմագիտական արժեքը, Ե., «Արևելյան աղբյուրագիտություն», N 5, 2024, էջ 129-176:

2. Ազիզբեկյան Ռ.Լ., Միջպետական հարաբերությունները Հայաստանի Հանրապետության և Ռուսաստանի Դաշնության միջև 1992-2000 թթ., Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N 2 (671), 2024, էջ 9-28:

3. Ազիզբեկյան Ռ.Լ., Հակոբյան Տ.Վ., Ռուսաստանի Դաշնությունը դարաբաղյան հակամարտության կարգավորման գործընթացում (1991 թ. սեպտեմբեր - 1992 թ. դեկտեմբեր), Ե., «Հայոց պատմության հարցեր» գիտական պարբերական, N1 (28) 2024, էջ 107-129:

4. Ամիրջանյան Հ.Հ., Ազնվականական հողատիրությունը Լոռիում XIX դարի երկրորդ կեսին, «Տայքը պատմության խաչուղիներում (պատմամշակութային համադրություններ) գիտաժողովի նյութեր, Գյումրի, 2024, էջ 233-246:

5. Ամիրջանյան Հ.Հ., Թիֆլիսի Ներսիսյան դպրոցի տպարանի գործունեությունը, «Թիֆլիսի Ներսիսյան դպրոցը և նրա դերը հայության կրթական կյանքում» միջազգային գիտաժողովի նյութեր, Ե., 2024, էջ 10-21:

6. Ամիրջանյան Հ.Հ., Հայ պարբերական մամուլի խնդիրները «Արարատ» ամսագրի էջերում (1868-1919), «Սուրբ Էջմիածինը՝ գրքի հանգրվան», գիտաժողով՝ նվիրված Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի «Վաչե և Թամար Մանուկյան» Մատենադարանի հիմնադրման 10-ամյակին, Սուրբ Էջմիածին, 2024, 336 էջ, էջ 89-98:

7. Ավագյան Բ.Ռ., Սիրիական կրթական ծրագրով «Կիլիկեան» դպրոցը Հայաստանում (2012-2013 թթ.), Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N2, 2024, էջ 116-130:

8. Ավագյան Բ.Ռ., Աջակցություն սիրիահայ հայրենադարձների ուսումնակրթական խնդիրներին (2012-2018 թթ.), Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N3, 2024, էջ 35-47:

9. Ավետիսյան Ս.Ռ., Ամերկումի և ՀԽՍՀ իշխանությունների փոխհարաբերությունները 1920-ականներին, Պէյրուֆ, «Հայկազեան հայագիտական հանդես», N 44/1, 2024, էջ 183-192:

10. Բաղայան Մ.Ս., Գալստյան Վ.Ա., Խուդանյան Հ.Հ., Իլիկ, թե՞ գուրգ. որոշ դիտարկումներ Կարմիր բլուրից հայտնաբերված Թեյշեբա աստծո ատրիբուտներից մեկի վերաբերյալ, Ե., «Պատմամշակութային ժառանգություն» գիտական հոդվածների ժողովածու, N V, 2024, էջ 21-26:

11. Բալայան Վ.Ռ., Բալայան Մ.Գ., Ղազանչեցոց Ամենափրկիչ եկեղեցին որպես Արցախի թեմի նստավայր, Ե., «Վեմ» համահայկական հանդես, N1(85), 2024, էջ 66-93:

12. Բախչինեան Ա.Հ., Սուրճը եւ սրճարանային մշակոյթը հայերի մէջ (պատմաբանասիրական ակնարկ), Վիեննա, «Հանդէս Ամսօրեայ», թ. 1-12, 2024, էջ 445-484:

13. Բախչինեան Ա.Հ., Մատթեոսեան Վ., Արմէն Օհանեան-Արշակ Չօպանեան առնչութիւնները, Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N3, 2024, էջ 157-168:

14. Գասպարյան Դ.Վ., Պարույր Սևակ – 100. Հայրենիքը և բանաստեղծը, Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N1, 2024, էջ 131 – 163:

15. Գասպարյան Դ.Վ., Եղիշե Չարենց–Նիկոլ Աղբալյան, Ե., «Բանբեր հայագիտության», N 1, 2024, էջ 131–149:

16. Գասպարյան Դ.Վ., Ակսել Բակունցը քաղաքական բռնությունների գոհ, Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N3, 2024, էջ 78-97:

17. Գրիգորյան Մ.Գ., Կինը և մասնավոր սեփականությունը, Ե., «Պատմամշակութային ժառանգություն» գիտական հոդվածների ժողովածու, N5, 2024, էջ 84-96:

18. Դանիելյան Մ.Դ., Ազգային նարողնիկական խմբակները Մոսկվայում և Պետերբուրգում XIX-րդ դարի ութսունական թվականների երկրորդ կեսին, Ե., “Регион и мир” научноаналитический журнал, N5, 2024, էջ 54-69:

19. Եսայան Ա.Ա., Տավուշ գավառի հոգևոր-մշակութային կյանքը 17-րդ դարում, Ե., «Աշխատություններ Հայաստանի պատմության թանգարանի», N1 (13), 2024, էջ 8-18:

20. Զաքարեան Լ.Ս., Պետականաշինութեան հիմնախնդիրները ՀՀ գերագոյն խորհրդում 1990-1995-ին, Պէյրուֆ, «Հայկազեան Հայագիտական Հանդէս», N 2, 2024, էջ 185-216:

21. Թամարյան Ջ.Լ., Լեզվական իրավիճակը Խորհրդային Վրաստանում XX դարի 20-80-ական թվականներին, «Հայաստանի Հանրապետության լեզվական քաղաքականությունը և լեզուների դասավանդման արդի հիմնահարցերը» հանրապետական գիտաժողովի նյութեր, Ե., 2024, էջ 137-146:

22. Թաջիրյան Է.Խ., Կարապետյան Մ., Սարգիս դպիր Յովհաննիսեան, Հրդեհներ, Համաճարակներ, Հրավառություններ, Երկրաշարժեր. Բնական աղետները Կ. Պոլսում (1760-1790-ական թթ.), Վիեննա, «Հանդես Ամսօրեայ», 2024, էջ 301-370:

23. Թոխաթյան Կ.Ս., Արագած լեռան ժայռապատկերները, Ե., «Գիտության աշխարհում», N1, 2024, էջ 24-33:

24. Թոխաթյան Կ.Ս., Հայաստանի ժայռափորագիր նշանները և միջնադարյան գաղափարագրերը, Ե., «Հայոց պատմության հարցեր» գիտական պարբերական, N1 (28), 2024, էջ 3-26:

25. Թոխաթյան Կ.Ս., Հայաստանի հնագույն մշակույթի բազմաշերտ քարտեզ-շտեմարան, Ե., «Պատմամշակութային ժառանգություն» (գիտական հոդվածների ժողովածու), N V, 2024, էջ 226-241:

26. Թորոսյան Վ.Հ., Սուրբ Ներսես Շնորհալին եւ Կիլիկիայի հայկական պետականությունը, Անթիլիաս-Լիբանան, «Հասկ» հայագիտական հանդես, Նոր շրջան, ԺԳ տարի (2011-2023), 2024, էջ 205-220:

27. Թորոսյան Վ.Հ., Ֆրանսիական հետքեր Կիլիկիայի հայոց արքաների թագադրման ձեռում, Ե., «Բանբեր Մատենադարանի», N 38, 2024, էջ 32-47:

28. Խաչատրյան Հ.Ա., Մամիկոնյանների տիրույթների խնդիրը VIII դ. վերջին, Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N2, 2024, էջ 26-38:

29. Խառատյան Ա.Ա., Դավանական ներհակությունները Կոստանդնուպոլսի հայ համայնքում (XVIII դ. I տասնամյակ), Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N1, 2024, էջ 12-29:

30. Խառատյան Ա.Ա., Չաքարյան Ա.Հ., Գիտության անխոնջ ջահակիրը (ակադեմիկոս Վ. Միքայելյանի ծննդյան 100-ամյակի առթիվ), Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N3, 2024, էջ 381-385:

31. Խառատյան Ա.Ա., Օսմանեան իշխանությունները եւ յոյն-հայկական բանավեճը ըստ յունական սկզբնաղբիւրի (1720-1730-ական թթ.), Երուսաղեմ, «Միոն», N1-3, 2024, էջ 72-83:

32. Խառատյան Ա.Ա., Կոստանդնուպոլսի հայ համայնքում դավանական ներհակությունների պատմությունից (1715-1764), Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N3, 2024, էջ 3-20:

33. Խառատյան Ա.Ա., Սիլվարդ Մալխասեան, Աւետիք Պատրիարքի խորհրդաւոր կեանքը, Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N2, 2024, էջ 384-391 (գրախոսություն):

34. Խառատյան Ա.Ա., Հայկազ Մանուկի Պողոսյան (ծննդյան 100-ամյակի առթիվ), Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N2, 2024, էջ 249-254:

35. Խուդինյան Գ.Ս., ՀՅ Դաշնակցությունն առաջավորասիական և արևելաեվրոպական երկրների քաղաքական համակարգերում 19-րդ դարի վերջերին - 20-

րդ դարի սկզբներին. Մաս հինգերորդ: ՀՅԴ առանցքային դերակատարությունը Իրանի 1905-1912 թթ. Սահմանադրական հեղափոխության եվրոպական արևելումի ապահովման գործում, Ե., «ՎԷՄ» համահայկական հանդես, N3, 2024, էջ 57-78:

36. Խուդինյան Գ.Ս., Դանիելյան Մ.Դ., ՀՅ Դաշնակցության` Բաքվի կազմակերպության գործունեության հետաքննությունը. Ռուսաստանի Արդարադատության նախարարության 1895-1897 թվականների փաստաթղթերում, Ե., «ՎԷՄ» համահայկական հանդես, N2, 2024, էջ 299-342:

37. Խուդինյան Գ.Ս., Կոգնիտիվ պատերազմի գործիքներն ու թիրախները, Ե., «ՎԷՄ» համահայկական հանդես, N2, 2024, էջ 3-8:

38. Խուդինյան Գ.Ս., Հայագիտության քաղաքակրթական գործառույթը, Ե., «ՎԷՄ» համահայկական հանդես, N3, 2024, էջ 3-9:

39. Խուդինյան Գ.Ս., Հայերի վախերը չափելու ժամանակը, Ե., «ՎԷՄ» համահայկական հանդես, N1, 2024, էջ 3-7:

40. Խուդինյան Գ.Ս., Սիմոն Զաւարեանի անտիպները, «Սիմոն Զաւարեանի անտիպ նամակները», հրատարակութեան պատրաստութիւն խմբագրութիւն եւ ծանօթագրութիւններ Երուանդ Փամպուքեանի, Պէյրութ, 2024, էջ 5-10:

41. Կարապետյան Ա.Հ., Պետականության վերականգման գաղափարի արծարծումները հայոց պետականության հոլովույթում, Ե., «Բանբեր հայագիտության» հայագիտական միջազգային հանդես, N 2, 2024, էջ 210-213:

42. Կարապետյան Ա.Հ., Հոգևոր լույսի խորհուրդը, Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N 1, 2024, էջ 360-370:

43. Կարապետյան Ա.Հ., Հասարակական-քաղաքական համազգային հիմնախնդիրների արտացոլումը «Հորիզոն» պարբերականի էջերում, Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N3, 2024, էջ 61-73:

44. Կարապետյան Ա.Հ., Ստեղծագործական նորանոր որոնումներ, հետաքրքրությունների ու բացահայտումների կիզակետում (ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ Ա. Խառատյանի ծննդյան 85-ամյակի առթիվ), Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N3, 2024, էջ 385-388:

45. Կոնինյան Մ.Կ., Կիլիկիահայերի իրավունքների պաշտպանության խնդիրները 1918-1921 թթ., Ե., «Հայոց պատմության հարցեր» գիտական պարբերական, N2 (29), 2024, էջ 126-146:

46. Հակոբյան Ա. Ս., Պատմության տեսության և մեթոդաբանության հարցերը Գեորգ Հեգելի «Դասախոսություններ պատմության փիլիսոփայությունից» աշխատության մեջ, Ե., «ՎԷՄ» համահայկական հանդես, N2 (86), 2024, էջ 67-115:

47. Հակոբյան Ա.Ս., Պետականության վերականգման գաղափարը հայ աշխարհիկ ու հոգևոր շրջանակներում Արևելյան Հայաստանը Ռուսաստանին միանալու փուլում (XIX դարի առաջին երեսնամյակ), Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N 1 (670), 2024, էջ 30-41:

48. Հակոբյան Ա.Ս., Հայ միջնադարյան լեզենդ-գուշակությունները` իբրև Հայաստանի ազատագրութեան միջոց, Վիեննա, «Հանդես Ամսօրեայ», N 1-12, 2024, էջ 485-498:

49. Հարությունյան Մ.Ա., 2016 թ. գարնանային ռազմարշավից հետո Արցախի Հանրապետության պաշտպանության բանակում ձեռնարկված միջոցների արդյունավետության հարցի շուրջ, Ե., «Հայոց պատմության հարցեր» գիտական պարբերական, N1 (28), 2024, էջ 147-169:

50. Հարությունյան Մ.Ա., Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար մարզի մշակույթի պատմության վերաիմաստավորումը Արցախի պաշտպանության բանակի ազատագրական առաքելության համատեքստում, Ե., «Բանբեր Հայաստանի գրադարանների» հանդես, N 1, 2024, էջ 34-44:

51. Հարությունյան Մ.Ա., Հարությունյան Հ.Մ., Արցախի Հանրապետության պաշտպանության բանակի մերօրյա պատմության լուսաբանման մի քանի հիմնահարցերի մասին, Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N2, 2024, էջ 96-115:

52. Հարությունյան Մ.Ա., «Ազգային-պետական գործչի հուշագրությունները չեն կորցրել իրենց արդիականությունը» («Անցեալի յուշեր»/Զ. Եօլեան; Կազմողներ՝ Ա. Ազիզեան, Ա. Սիմոնեան, Ե., «Լուսակն», 2023), Ե., «ՎԷՄ» համահայկական հանդես, N 1 (85), 2024, էջ 245-255 (գրախոսություն):

53. Հարությունյան Մ.Ա., Արցախի հերոսական բնակավայրերի պատմությունը. Մկրտչյան Է. Ս., Խծաբերդը և կյանքի շառավիղը (հուշագրություն), Եր, «Ռեալ Պրինտ» հրատ., 2023, 280 էջ+58 էջ, նկ., Ե., «ՎԷՄ» համահայկական հանդես, N 3(87), 2024, էջ 274-294 (գրախոսություն):

54. Հարությունյան Մ.Ա., Արցախի Շուշի քաղաք 1918 թ. թուրքական ներխուժման ռազմաքաղաքական հանգամանքների մասին, Ե., «Պատմություն և մշակույթ», N 21(1), 2024, էջ 82-92:

55. Հարությունյան Մ.Գ., Արցախի կրթական կյանքի արտացոլումը «Մեղու Հայաստանի» պարբերականի էջերում (19-րդ դարի երկրորդ կես), Ե., “Регион и мир” научноаналитический журнал, հտ. XV, N4 (53), 2024, էջ 52-57:

56. Հարությունյան Մ.Գ., Արցախի կրթական ոլորտի խնդիրների արտացոլումը «Մշակ» թերթի էջերում (19-րդ դարի երկրորդ կես), Ե., “Регион и мир” научноаналитический журнал, հտ., XV, N5 (54), 2024, էջ 53-59:

57. Հովհաննիսյան Գ.Հ., Ազգային խնդիրները Վերակազմյալ Հնչակյան կուսակցության մամուլում (1911-1921 թթ.), Ե., «Հայոց պատմության հարցեր» գիտական պարբերական, N2, 2024, էջ 71-92:

58. Հովհաննիսյան Լ.Հ., Հայկական հարցի դիվանագիտական քննարկումների փուլերը 1878–1923 թվականներին Հայաստանյան պատմագիտության գնահատմամբ (1991-2023 թթ.), Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N1, 2024, էջ 100–130:

59. Հովսեփյան Մ.Վ., «Ճակատամարտ» օրաթերթը Խորհրդային Հայաստանում գաղթականների խնդիրների մասին (1920-1924 թթ.), Ե., «Բանբեր հայագիտության» հայագիտական միջազգային հանդես, N2, 2024, էջ 135-149:

60. Հովսեփյան Մ.Վ., Հողային հարցը Կ.Պոլսի «Ազատամարտ» և «Ժամանակ» օրաթերթերի էջերում (1909-1911 թթ.), Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N 3, 2024, էջ 74-89:

61. Հովսեփյան Մ.Վ., Ազգային դիմագծի պահպանման խնդիրը Ջմյունիայի «Աշխատանք» պարբերականի էջերում (1910-1915 թթ.), Ե., «Բանբեր Հայաստանի գրադարանների» էլեկտրոնային գիտամեթոդական հանդես, N1, 2024, էջ 70-75:
62. Հովսեփյան Մ.Վ., Հայ տպագրության 400-ամյակի անդրադարձը Կ.Պոլսի հայ մամուլի էջերում, Ս. Էջմիածին, «Սուրբ Էջմիածինը՝ գրքի հանգրվան» հոդվածների ժողովածու, 2024, էջ 164-173:
63. Ղազարյան Գ.Խ., Խորհրդային Հայաստանը 1946-1948 թթ. հայրենադարձների պատկերացումներում, Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N2, 2024, էջ 151-162:
64. Ղազարյան Գ.Խ., Սուքիասյան Հ.Կ., Վավերագիր Մեծ հայրենադարձության տարիներին Լենինականում հաստատված օտարազգիների մասին, Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N3, 2024, էջ 232-238:
65. Ղամբարյան Ա.Վ., ԱՄՆ-ում հայկական պատվիրակությունների գործունեությունը և միասնականության խնդիրը, Ե., “Регион и Мир” научно-аналитический журнал, N 4, 2024, էջ 76-89:
66. Մաղալյան Ա.Վ., Գանձասարի կաթողիկոս Գրիգոր Հասան-Ջալալյանի ուրացության հարցի շուրջ (XVI դ.), Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N 1, 2024, էջ 50-69:
67. Մարության Ա.Յ., Ադրբեջանի ցեղասպանական քաղաքականության դրսևորումները 2020 թ. 44-օրյա պատերազմից հետո, Ե., «ՎԷՄ» համահայկական հանդես, N 2 (86), 2024, էջ 276-298:
68. Մելիքյան Վ.Հ., Պարսկահայությունը 1917թ. ռուսաստանյան փետրվարյան հեղափոխության ժամանակաշրջանում, Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N2, 2004, էջ 39-55:
69. Մելքոնյան Ա.Ա., Հուշեր Վահան Տերյանի մասին, Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N1, 2024, էջ 271-275:
70. Մկրտչյան Կ.Գ., Իրանահայության տեղաշարժերը և դրանց առանձնայատկությունները 21-րդ դարի սկզբին, Պէյրութ, «Հայկազեան հայագիտական հանդես», հտ. 44/1, 2024, էջ 159-182:
71. Մկրտչյան Կ.Գ., Իրանահայ պարբերականների պահպանումը Ս. Էջմիածնի Մատենադարանի գրավոր մշակութային ժառանգության համատեքստում, «Սուրբ Էջմիածինը՝ գրքի հանգրվան», Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի «Վաչե և Թամար Մանուկյան» մատենադարանի հիմնադրման 10-ամյակին նվիրված գիտաժողովի զեկույցների ժողովածու (6 հոկտեմբերի, 2022 թ.), Ս. Էջմիածին, 2024, էջ 137-142:
72. Մովսեսյան Ն.Ս., Կարսի անկման (1920 թ. հոկտեմբեր) գնահատականը սփյուռքահայ պատմագիտության մեջ, Գյումրի, «Տայքը պատմության խաչուղիներում», հոդվածների ժողովածու, 2024, էջ 247-256:
73. Մովսեսյան Ն.Ս., 1920 թ. թուրք-հայկական պատերազմի նախօրյակի ռազմաքաղաքական իրավիճակի լուսաբանումը սփյուռքահայ պատմագիտության մեջ, Ե., Գիտական հոդվածների ժողովածու «Գավառի պետական համալսարան», N 17, 2024, էջ 231-240:

74. Մուրադյան Հ.Ղ., Վարդանյան Ա.Մ., Վրեժ Մկրտիչի Վարդանյան, Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N2, 2024, էջ 306-308:

75. Նազարյան Լ.Ս., Պայքար «կուրապաղատ» տիտղոսի համար Տայքի ու Կղարջքի Բագրատունիների միջև, Ե., «Պատմամշակութային ժառանգություն» գիտական հոդվածների ժողովածու, N5, 2024, էջ 97-108:

76. Նազարյան Լ.Ս., Ռազմաքաղաքական իրավիճակը Տայքում XI դ. կեսերին, Գյումրի, «Տայքը պատմության խաչուղիներում» հոդվածների ժողովածու, 2024, էջ 82-92:

77. Շահնազարյան Ա.Ի., XIII դ. հայ-վրացական հակամոնղոլական ընդվզումները և Ջաքարյան իշխանատոհմը, Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N2, 2024, էջ 29-43:

78. Շահնազարյան Ա.Ի., Ջաքարյանների և Օրբելյանների փոխհարաբերությունների պատմության շուրջ, Ե., «Հայոց պատմության հարցեր» գիտական պարբերական, N 2 (29), 2024, էջ 24-48:

79. Պետոեան Ս.Հ., Ջաքարեան Ա.Հ., Հայագիտութեան անխոնջ հետազոտողը (Ալլաբեր Խառատեանի ծննդեան 85-ամեակի առթիւ), Երուսաղէմ, «Սիոն», N4-7, 2024, էջ 189-194:

80. Պետոյան Ս.Հ., Շուշիի էջմիածնապատկան տպարանի պատմությունից, Ս. Էջմիածին, «Սուրբ Էջմիածինը՝ գրքի հանգրվան» հոդվածների ժողովածու, 2024, էջ 145-151:

81. Պետրոսյան Ք.Ռ., Ռամկավար ազատական կուսակցության գործունեությունը Հայաստանի երրորդ Հանրապետությունում, Գավառի պետական համալսարանի գիտական հոդվածների ժողովածու, 5-6 մայիսի 2023 թ., Գավառի պետական համալսարանի հիմնադրման 30-ամյակին նվիրված 26-րդ միջազգային գիտաժողով, Գավառ, 2024, N 16, էջ 116-133:

82. Սահակյան Ռ.Օ., Գարեգին Նժդեհ. Պատմությունը հզոր զենք, Ե., «Հանդես» (Գիտամեթոդական հոդվածների ժողովածու), N 26, 2024, էջ 147-156:

83. Սահակյան Ռ.Օ., Կամավորական շարժման մասնակից Միքայել Իշլեմեջյանի հուշերը, Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N2, 2024, էջ 189-215:

84. Սահակյան Ռ.Օ., Սուրեն Սարգսյան (ծննդյան 70-ամյակի առթիվ), Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N2, 2024, էջ 263-268:

85. Սայիյան Ա.Ս., Թուրքիայի քրդական քաղաքականության մետամորֆոզները, Ե., «ՎԷՄ» համահայկական հանդես, N4, 2024, էջ 250-270:

86. Սարգսյան Ս.Թ., Պետք չէ ապրել անցյալի մեջ, այլ անցյալը պետք է ապրի մեր մեջ (խմբագրական), Ե., “Регион и мир” научноаналитический журнал, N1, 2024, էջ 6-7:

87. Սարգսյան Ս.Թ., Հայ ռամկավար կուսակցությունը և դրա Կահիրեի ակումբի գործունեությունը 1915-1921 թթ., Ե., “Регион и мир” научноаналитический журнал, N1, 2024, էջ 8-12:

88. Սարգսյան Ս.Թ., Պատմությունը հիշողություն է և հզոր զենք մերօրյա մարտահրավերներին դիմակայելու համար, Ե., “Регион и мир” научноаналитический журнал, N2, 2024, էջ 6-8:

89. Սարգսյան Ս.Թ., Պետրոս Տեփոյանի տեսակետները հայ ազգային-ազատագրական պայքարի վերաբերյալ (խմբագրական), Ե., “Регион и мир” научноаналитический журнал, N2, 2024, էջ 33-39:

90. Սարգսյան Ս.Թ., Օտարը մեզ չի կարող սպանել. մի տեսակ մահ կա հայի համար՝ ինքնասպանություն (խմբագրական), Ե., «Регион и мир» научноаналитический журнал, N3, 2024, էջ 6-8:
91. Սարգսյան Ս.Թ., Ռամկավարների գործունեությունը Սիրիայում 1914-1920-ական թթ., Ե., «Регион и мир» научноаналитический журнал, N3, 2024, էջ 26-37:
92. Սարգսյան Ս.Թ., Ճշմարտությունը կեղծիքի սովոր մարդկանց վախեցնում է, Ե., «Регион и мир» научноаналитический журнал, N4, 2024, էջ 6-8:
93. Սարգսյան Ս.Թ., Աշխարհակարգ է փոխվում նաև՝ դերակատարներ, Ե., «Регион и мир» научноаналитический журнал, N5, 2024, էջ 6-8:
94. Սարգսյան Ս.Թ., Արմենական-ՌԱԿ անցումային շղթան և դրա գաղափարական հետազիծը, Ե., «Регион и мир» научноаналитический журнал, N5, 2024, էջ 60-63:
95. Սարգսյան Վ.Դ., Ջավախքի հայ բնակչության թվաքանակի փոփոխությունները 1959-2014 թթ. (ըստ պաշտոնական մարդահամարի տվյալների), Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N1, 2024, էջ 88-99:
96. Սարգսյան Վ.Դ., Այցագրային կարգը ռուս-վրացական հարաբերություններում և դրա ազդեցությունը վիրահայության վրա (2000-2023), Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N3, 2024, էջ 37-54:
97. Ստեփանյան Գ.Ս., «Կարեն Մկրտչյան. Հայ-իրանական հարաբերությունները 1991–2005 թթ.», Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N1, 2024, էջ 300-303 (գրախոսություն):
98. Սուքիասյան Հ.Կ., ՀՄԽՀ արագործողկոմատի «Բիլետեն»-ի նորահայտ համարը, Ե., «Լրատու հայկական գրադարանային ասոցիացիայի», N 1, 2024, էջ 76-82:
99. Վարդանյան Ա.Ս., Մամիկոնյանների գործունեությունը V դարի առաջին կեսին, Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N2, 2024, էջ 44-62:
100. Վարդանյան Գ.Վ., XX դ. առաջին քսանամյակի արևելահայ դպրոցի պատմության լուսաբանումը 1950-ական թթ. խորհրդահայ պատմագրության մեջ, Ե., «Հայոց պատմության հարցեր», N2(29), 2024, էջ 93-105:
101. Վարդումյան Գ.Դ., Հայկյանների ռազմավարական գործունեությունը՝ պետականաշինության գրավական, Ե., «Պատմամշակութային ժառանգություն» (գիտական հոդվածների ժողովածու), N V, 2024, էջ 242-260:
102. Տեր-Ղևոնդյան Վ.Ա., Վահրամ Վարդապետի (XIII դ.) «Պատմութիւն Ռուբենեանց» երկի հրատարակությունները, Ե., «Բանբեր հայագիտության» միջազգային հայագիտական հանդես, N3, 2024, էջ 5-21:
103. Քոսյան Լ.Ս., Համառոտագրություն Սասունում, Էրզրումում, Կեսարիայում և Այնթապում տիրող իրավիճակի, Դիարբեքի բանտերում գտնվող հայերի կոտորածների, տարագիրների և սովյալների վիճակի մասին, Ե., «Հայոց պատմության հարցեր» գիտական պարբերական, N2, 2024, էջ 180-189:
104. Ֆիշենկճեան Ա.Ա., Բերիոյ /Հալեպ/ թեմի կիրակնօրեայ դպրոցի ծնունդն ու կազմակերպումը, Անթիլիաս-Լիբանան, «Հասկ հայագիտական տարեգիրք», նոր շրջան ԺԳ. տարի 2011-2023, 2024, էջ 437-473:

105. Ֆիշենկճեան Ա.Ա., Սուրիահայութեան օժանդակութիւնը քուէթահայութեան՝ Իրաքի Քուէթ ներխուժումէն ետք, Պէյրութ, «Օնցի արաբական երկիրներու հայերը» գիտաժողովի նիւթեր /6-7 դեկտեմբեր, 2023/, 2024, էջ 161-170:
106. Авакян К.Р., Война в Сирии как причина кризиса армянской общины (2010-е гг.), М., «Восток» (“Oriens”), N4, 2024, с. 125-134.
107. Акопян Т.В., Крючков И.В., Крючкова Н.Д., Мелконян А.А., Города Хорасана в последней четверти XIX – начале XX в. в письменных свидетельствах российских путешественников и дипломатов, “Oriental Studies”, Vol. 17, Is. 3, 2024, с. 591-606.
108. Амбарцумян К.Р., Малхасян М.А., Балаян В.Р., Никакие дипломатические переговоры и настояния перед Оттоманскою Портой благоприятного результата иметь не будут...: Кавказ системе российско-турецких отношений в конце XIX – начале XX в., Калмыкия, “Oriental Studies”, Vol. 17, Is. 4, 2024, с. 704–719.
109. Амирджаниян А.О., Гора Арарат – как символ вечности армянского народа, «Горы и «горный текст» в мировом историко-культурном процессе», Венгеро-российский культурно-просветительский фонд «Dialogorum»: Будапешт, Киров, 2024, с. 76-81.
110. Варданян А.М., Деятельность Мамиконянов в конце III начале IV в. Артавазд и Ваче Мамиконяны, Владикавказ, «Генеалогия народов Кавказа», выпуск XII, 2024, с 87-101.
111. Вардумян Г.Д., Взаимосвязь религиозной и государственной систем в древней Армении, Ե., «Հայոց պատմության հարցեր» գիտական ամսագրի համար 1 (29), 2024, էջ 3-23.
112. Вардумян Г.Д., Народное христианство в праздничной жизни армян, «Золотой V век армянской культуры: Мировое значение. Достижения», Сборник статей (отв. ред. Б.С. Зулумян), М., «Ключ-С», 2024, с. 353-365:
113. Вардумян Г.Д., Тохатян К.С., Цовинар: эволюция образа от первоизданного хаоса до героини армянского эпоса, “Stratum Plus. Археология и культурная антропология”, 5, «Рах Тесум. Средневековье в стадии покоя», СПб., Кишинев, Одесса, Бухарест, 2024, с. 345-357.
114. Гарибджаниян С.Г., Биографии ученых в документах. Абгар Исаакян, Ե., «ՀՀ ԳԱԱ գեղարվեստ», հոկ. 124, N 1, 2024, էջ 87-92:
115. Гарибджаниян С.Г., Биографии ученых в документах. Гурген Кочарян, Ե., «Լրագրի համարի համարի գիտություններ», N 1, 2024, էջ 364-366:
116. Гарибджаниян С.Г., Биографии ученых в документах. Хачик Самуелян, Ե., «Լրագրի համարի համարի գիտություններ», N 2, 2024, էջ 380-383:
117. Дадаян Э.В., Поставки по Ленд-лизу в СССР в период битвы за Кавказ, Ставрополь, «Битва за Кавказ в исторических и культурных символах» сборник материалов международного научно-практического молодежного форума (г. Ставрополь, 8-10 октября 2024 г.), 2024, с. 116-119.
118. Карапетян Р.К., Усиление геополитического противостояния на Южном Кавказе в условиях формирования нового Ближнего Востока после Арцахской войны 2020 года, Ե., «Պատմության հարցեր», N3, 2024, էջ 222-231:
119. Магалян А.В., Меликство Дизака (XVIII–XIX вв.), «Народы Кавказа в XVIII–XXI вв.: история, политика, культура», Материалы XI международного форума историков-кавказедов, Ростов-на-Дону, Издательство ЮНЦ РАН, 2024, с. 182–189.

120. Марукян А.Ц., Политика России в отношении армянских беженцев в годы Геноцида армян (1915-1916 гг.), «Армяне России: история, культура, общее будущее», материалы V Международной научной конференции (Ростов-на-Дону, 12-13 ноября 2024 г.), Ростов-на-Дону, Таганрог, изд. Южного федерального университета, 2024, с. 145-149.
121. Марукян А.Ц., Сравнительный анализ причин и предпосылок Геноцида армян в Османской империи и Геноцида езидов в провинции Ирака Синджар, Ե., «Բանբեր հայագիտության» հայագիտական միջազգային հանդես, N3, 2024, էջ 22-37.
122. Махмурян Г.Г., Константин Худавердян (К 95-летия со дня рождения), Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N 1 (225), 2024, էջ 311-314:
123. Махмурян Г.Г., Освещение причин распада СССР историками США, Объединенного Королевства и Франции XXI века, Ե., «Բանբեր հայագիտության», N1 (34), 2024, էջ 98-116.
124. Махмурян Г.Г., Республика Армения 1918-1920 гг. в фокусе политических противоречий США, Великобритании и Франции, «Հայաստանը որպես քաղաքակրթական խաչմերուկ. պատմամշակութային աննշխարհներ» միջազգային գիտաժողովի զեկուցումներ, Ե., 2024, էջ 281-290:
125. Махмурян Г.Г., Лилит Оганисян. Освещение проблем истории Армянского вопроса 1915-1923 гг. в исторической науке Республики Армения (1991-2015 гг.), Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N1 (225), 2024, էջ 288-293 (գրախոսություն).
126. Махмурян Г.Г., Франко-турецкие секретные переговоры об установлении перемирия в Киликии и Севрском договоре (май - июнь 1920 г.), СПб., «Национальная ассоциация ученых, Ежемесячный научный журнал», N106 (1), 2024, с. 97-104.
127. Мелконян А.А., Акопян Т.В., Азизбекян Р.Л., Роль Российской Федерации в урегулировании Нагорно-карабахской проблемы в 1993–1994 гг., «История», т. 15, Выпуск 4 (138), 2024 [Электронный ресурс]. URL: <https://history.jes.su/S207987840031382-9-1>. DOI: 10.18254/S207987840031382-9
128. Мелконян А.А., Мурадян А.Г., Торосян В.Г., Процесс становления исторических текстов в древних и средневековых армянских источниках, М., «Диалог со временем: Альманах интеллектуальной истории, специальный выпуск. Историческая память и исторические судьбы: народы, люди, идеи», N88, 2024, с. 275-286, <https://roii.ru/dialogue/roii-dialogue-88.pdf>, ISSN: 2073-7564.
129. Мурадян А.Г., Генерал-лейтенант Иван Попко о состоянии и перспективах Карсской области Армении в имперской России (1878), Урал, «Quaestio Rossica», Vol. 12, N 4, 2024, с. 1462-1477.
130. Петоян С.А., Газета «Карабах»: из истории шушинской периодической печати (1911–1912 гг.), Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N 2, 2024, էջ 216-224:
131. Петоян, С.А., Газета «Шушинский листок»: из истории шушинской периодической печати (1910-е годы), Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N3, 2024, էջ 239-244:
132. Саргсян С.Т., Саакян Р.О., Документы о деятельности армянской национальной партии Конституционные Рамкавары в отчетах Тифлисского Губернского Жандармского Управления, Ե., «Регион и мир» научноаналитический журнал, N6, с. 59-70.

133. Степанян Г.С., Костилян К.П., Товмасын А.А., Джизйа в Восточном Закавказье в XVI – первой половине XIX в., Махачкала, «История, археология и этнография Кавказа», т. 20, N 2, 2024, с. 246-259.
134. Тамарян Дж.Л., Отношение властей Грузии к этническим меньшинствам в условиях новых постсоветских реалий, Е., «Հայոց պատմության հարցեր» գիտական ցարքերական, N1 (28), 2024, էջ 130-146.
135. Тохатян К.С., Иконографические истоки формирования Армянского алфавита, М., «Золотой V век армянской культуры: Мировое значение. Достижения», Сборник статей, 2024, с. 203-212.
136. Тунян В.Г., Бывшие страны Антанты и Геноцид армян, Ростов-на-Дону, «Армяне России: история, культура, общее будущее», N V, 2024, с. 229-233.
137. Тунян В.Г., Идентичность меликов ХАМСЫ: мифы и реалии, Ер., «История и политика», N 1 (26), 2024, с. 3-21.
138. Тунян В.Г., К истории русско-армянских отношений: мифы и факты, Ер., Юбилейный сборник Гаварского университета, вып. 16, I, 2024, с. 106-115.
139. Тунян В.Г., Т. Ольгенин. Армения в первой половине 1913 г. Ер., «Историко-филологический журнал», N 1, 2024, с. 276-283 (գրախոսություն).
140. Тунян В.Г., Значимость Армянского вопроса, Е., «Պատմություն և մշակույթ», N 21(1), 2024, էջ 209-217.
141. Хачатрян К.Г., Вклад Советской Армении в сферу космической промышленности СССР и освоение космоса, М., «История», т. 15, вып., 4 (138) <https://history.jes.su/s207987840031331-3-1/>.
142. Шагиданова К.И., Армянский капитал в экономике Российской империи на рубеже XIX-XX вв., Ростов-на-Дону, «Армяне России «История культура, общее будущее,» материалы V международной научной конференции, 2024, с. 246-250.
143. Шагиданова К.И., Армянское человеколюбивое общество в контексте социальной политике Российского государство в конце XIX - начале XX века, М., «Вестник» РУДН, N 4, 2024, с. 241-250.
144. Шахназарян А.И., Мелконян А.А., Крючков И.В., Худанян А.О., Этнологический образ монголов в армянских рукописных источниках XIII–XIV вв., Калмыкия, «Монголоведение», т. 16, N4, 2024, с. 140-155.
145. Акоров А., Matikyan H., Hayrapetyan A., The Principality of Tayk in the context of the regional policy of the Byzantine Empire during the reign of Basil II, Ness Ziona, Israel, «Proceedings in Archaeology and History of Ancient and Medieval Black Sea Region», N16, 2024, pp. 594-602.
146. Arshakyan G.M., Safaryan A.V., The Nature and Dynamics of the Development of Russian-Turkish Relations in the Post-Soviet Period. Journal of Political Science and International Relations, 7(1), New York, 2024, pp. 15-21, <https://doi.org/10.11648/j.jpisr.20240701.12>
147. Avanesyan I.N., The Crimes of Azerbaijan Against the Civilian Population of Artsakh During the 2016 April War, Y., International Review of Armenian Studies "Journal of Armenian Studies", N1 (34), 2024, pp. 117-130.

148. Avanesyan I.N., Referendum on the Independence of Artsakh as a Manifestation of Democracy (December 10, 1991), Ե., «Հայոց պատմության հարցեր» գիտական պարբերական, N2 (29), 2024, էջ 162-179:
149. Bablumyan A.R., The Activities of the American Missionaries in the Ottoman Empire and the Formation of the Armenian Protestant Community (1830-1880), Ե., «Բանբեր հայագիտության» հայագիտական միջազգային հանդես, N 1, 2024, էջ 42-57:
150. Bablumyan A.R., The Armenian population of Van and Bitlis (Baghesh) provinces of Western Armenia in 1878-1914 (Analysis of Historical-Demographic factors and Socio- Economic Situation), Ե., «Հայոց պատմության հարցեր» գիտական պարբերական, N 2(29), 2024, էջ 49-70:
151. Badalyan M., Deschamps S., Fichet F., de Clairfontaine, Danielyan H., On the Water System of Erebuni Fortress, Ե., “The culture of Water Use in Armenia from Ancient Times to Our Days”, 2024, էջ, 136-144:
152. Badalyan M., Galstyan V., Spindle or Mace? A Hypothesis on One of the Attributes of the Statuette of the God Teišeba Discovered in Karmir Blur. Ancient Civilizations from Scythia to Syberia, 30 (2024), Brill, pp., 250-254.
153. Bakhchinyan A.H., Armenios en la Guerra Civil española (1936-1939), Armenia en el mundo hispano, Salobreña, Editorial Alhulia, 2024, pp. 233-251.
154. Bakhchinyan A.H., Joseph Wolff's Letter on Establishing an Armenian School in London, Ե., «Բանբեր հայագիտության» հայագիտական միջազգային հանդես, N 3, 2024, էջ 186-193:
155. Bakhchinyan A.H., On an Armenian-Scandinavian mythological parallel, Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N2, 2024, էջ 163-170:
156. Bakhchinyan A.H., Sergei Parajanov and Federico Fellini: Confreres who never met. Tribute to Sergei Parajanow. On the centenary of the artist's birth. Ed. Marek Sokolowski. Grupa Wydawnicza FNCE, Poznań, 2024, pp. 190-194.
157. Gasparian D.V., Vardanyan G., Yeghishe Charents - Yervand Kochar, Yerevan, «Fundamental Armenology», N 1, 2024, pp. 113 – 128.
158. Gevorgyan Z.H., “Medieval Vieolece” in the State of Cilician Armenia: From Legal Issues to Everyday Life, Matenadaran: Medieval and Early Modern Armenian Studies, N2, 2024, pp. 187-198.
159. Ghambaryan A.V., A Word of Memory. Richard G. Hovhannisian's Scientific Legacy, Ե., «Բանբեր հայագիտության» հայագիտական միջազգային հանդես, N 1(34), 2024, էջ 213-225:
160. Ghambaryan A.V., The Activities of the Diplomatic Representative of the First Republic of Armenia Armen Garo in the United States at the End of 1919, Ե., «Լրաբեր հասարակագիտական գիտությունների», N3, 2024, էջ 48-60:
161. Ghazaryan A.B., Educational activities of American Missionaries in the Ottoman Empire (the second half of the 19th century - the beginning of the 20th century), Ե., «Հայոց պատմության հարցեր» գիտական պարբերական, 1N (28), 2024, էջ 70-86:

162. Harutyunyan M.G., The reflection of the activities of schools of Artsakh on the pages of “Haykakan Ashkharh” and “Ardzaganq” periodicals (the second half of the 19th century), Ե., «Բանբեր հայագիտության» հայագիտական միջազգային հանդես, N2 (35), 2024, էջ 81- 99.
163. Harutyunyan N.A., Khachatur Malumyan as the first elucidator of the biography and activity of Grigor Artsruni, Ե., «Հայոց պատմության հարցեր» գիտական պարբերական, 1N (28), 2024, էջ 58-69:
164. Harutyunyan V.A., Episodes from The History of The Activities of Protestant Preachers in Western Armenia (End of the 19th century – beginning of the 20th century), Y., “Fundamental Armenology”, N1, 2024, pp. 36-43.
165. Harutyunyan V.A., Episodes from The History of The Activities of Protestant Preachers in Western Armenia (End of the 19th century – beginning of the 20th century), «Միսիոներական քարոզչությունը և հայ կաթոլիկ ու բողոքական հարանվանությունների գործունեությունն Արևմտյան Հայաստանում 1896-1921 թթ.» հոդվածների ժողովածու, Ե., 2024, էջ 92-104, <https://arar.sci.am/dlibra/publication/409908/edition/378665/content>
166. Hayrapetyan A.S., Akopov A.A., Russian Peasants in Alexandropol District: Emergence, Organisation of Communal Life and Forms of Land Tenure (19th – early 20th century). ISTRAŽIVANJA: Journal of Historical researches. Novi Sad, Serbia, N 35, pp. 501-515.
167. Hovhannisyan G.H., National Issues in the “Aravot” Periodical of the Reorganised Hunchak Party, Ե., «Բանբեր հայագիտության» միջազգային հայագիտական հանդես, N3, 2024, էջ 70-83:
168. Hovhannisyan G.H., The Problem of Armenian Statehood and Hunchakyan Political Party (1918-1921), Yerevan, “Fundamental Armenology”, N2, 2024, pp. 31-41.
169. Hovhannisyan L.H., Zangezour in U.S. State Department Documents (1919-1920), «Historia I Świat». Research Journal of Institute of History Siedlce University of Natural Sciences and Humanities (SCImago Journal & Country Rank Q2), N13, 2024, pp. 361-370.
170. Karapetyan A.H., Coverage of the Armenian Reform Issue in the Pages of “Horizon”, Ե., «Բանբեր հայագիտության» հայագիտական միջազգային հանդես, N3, 2024, էջ 84-97.
171. Maghalyan A.V., The Origin of the Khanate of Karabakh, «Journal of the Society for Armenian Studies», Vol. 29, Leiden, Brill Published, 2024, pp. 169–180.
172. Makhmourian G.G., On the Historical and Political Assessment of the Treaty of Moscow, Dated March 16 (18) 1921, Ե., «Պատմաքաղաքագիտական հանդես», N1 (225), 2024, էջ 15-39.
173. Marukyan A., From Musa Mount. Comparative Analysis of Self-Defense Fights, Y., “Armenian Folia Anglistika”, N 2, 2024, pp. 187-194.
174. Melkonyan A.A., Arevik-Meghri in the historical and political context of Armenia, Ե., «Պատմաքաղաքագիտական հանդես», N1, 2024, էջ 3-14:
175. Ohanian S.T., Mkrtchyan K.G., Fishenkjian (Fchnkjian) A.A., Participation of Armenian Traders in the Development of the Middle East Economy During XVII-XIX Centuries, Ե., «Բանբեր հայագիտության» հայագիտական միջազգային հանդես, N3, 2024, էջ 48-69:
176. Ohanian S.T., Episodes from cultural activities of the Iraqi armenian community in the 20th century: Theater and Music), Ե., «Հայոց պատմության հարցեր» գիտական պարբերական, N 2 (29), 2024, էջ 147-161:

177. Petoyan S., The Reading Hall of Shushi Branch of the Caucasus Armenians' Benevolent Society (1889-1900), Yerevan, "Fundamental Armenology", N2, 2024, p. 143-145.
178. Sahakyan R.O., The Armenian Voluntary Movement in the Russian Collection Documents Assembly, Yerevan, "Fundamental Armenology", N2, 2024, p. 66-86.
179. Sargsyan V.S., Biainili-Urartu during the Reign of Ishpuini alone and together with his Son, Menua, according to the Research of K.F. Lehmann-Haup, Ե., «Բանբեր հայագիտության» միջազգային հայագիտական հանդես, N 2(35), էջ 28-44:
180. Stepanyan G.S., Rejection of Azerbaijan's Membership by the League of Nations (September-December 1920), Ե., «Բանբեր հայագիտության» հայագիտական միջազգային հանդես, N1 (34), 2024, էջ 5-18:
181. Stepanyan G.S., The Nomadic Economy as a Means of Implementing a Strategic Plan for the Azerbaijani SSR, Ե., «Բանբեր հայագիտության» հայագիտական միջազգային հանդես, N2 (35), 2024, էջ 5-27:
182. Tokhatyan K.S., Classification and Recognition of Petroglyphs using "Artificial Intelligence", Ե., «Բանբեր հայագիտության» հայագիտական միջազգային հանդես, N3, 2024, 10 էջ 38-47.
183. Tokhatyan K.S., The Space and Time in Rock Art of Armenia, "Communications of BAO", Vol. 71/1, 2024, Byurakan, p. 96-12 <combao.bao.am/AllIssues/2024/96-125.pdf>.
184. Tokhatyan K.S., Vardanyan L.R., Vandunts T.V., Davtyan V.A., Gasparyan N.K., Torosyan G.H., Representative from the Amazing World Lichens as Additional Antioxidants in Packages, Сборник доклады, "Опаковки - тенденции в развитии и приложении", научно-техническа конференция (29 март 2024), Пловдив (Bulgaria), «Дом на науката и техниката», 2024, pp. 14-16.
185. Vardanyan G.V., Gasparyan D.V., Literary Life in the First Republic of Armenia (1918-1920), Yerevan, "Fundamental Armenology", N 2, 2024, pp. 104 -113.
186. Vardumyan G.D., Heaven and Earth in Ancient Armenian Mythology, Communications of BAO, Vol. 71/1, 2024, Byurakan, p. 126-145 <combao.bao.am/AllIssues/2024/126-145pdf>.
187. Yesoyan M.A., From the History of the Egyptian Armenian Press, Ե., «Բանբեր հայագիտության» հայագիտական միջազգային հանդես, N2, 2024, էջ 100-110:
188. Μελκονιάν Ασότ, Βαρντανιάν Γκεβόργκ, ΤΑ ΚΟΙΝΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΓΕΝΟΚΤΟΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΤΗΣ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΑΡΜΕΝΙΟΥΣ, Ե., «Հայոց պատմության հարցեր» գիտական պարբերական, N2, 2024, էջ 190-209:
189. აშოტ მელქონიანი, ანტისაბჭოთა ბრძოლა სომხეთის დამოუკიდებლობის შესანარჩუნებლად 1920-1921 წლებში, ეროვნულ-განმათავისუფლებელი და ანტისაბჭოთა მოძრაობა კავკასიასა და აღმოსავლეთ ცენტრალურ ევროპაში, საერთაშორისო კონფერენცია, მოხსენებათა თეზისები, თბილისი, 2024, էჯ 30-31: (Melkonyan A.A., The Anti-Soviet Struggle for Preservation of Armenias independence in 1920-1921, National-liberation and anti-soviet moment in the Caucasus and easr Central Europe, abstracts of papers, Tbilisi, 2024, էჯ 75-76):

Հոդվածները հրատարակվել են «Կիլիկիայի հայությունը 1908-1922 թթ.: Միջազգային գիտաժողով (4 հոկտեմբերի 2022 թ.)» ժողովածուում, Ե., Պատմ. ինստ., 2024, 180 էջ:

190. Ամիրջանյան Հ.Հ., Ադանայի 1909 թ. կոտորածների արտացոլումը «Արարատ» ամսագրում, էջ 34-49:

191. Հովհաննիսյան Գ.Հ., Կիլիկիայում և նրա շուրջը ծավալված Վերակազմյալ Հնչակյան կուսակցության գործունեությունը 1908-1921 թթ., էջ 168-179:

192. Ղամբարյան Ա.Վ., Կիլիկիան և Միացյալ Հայաստանն ԱՄՆ-ի մերձավորարևելյան քաղաքականության շրջանակներում (1917-1920 թթ.), էջ 114-131:

193. Մախմուրյան Գ.Գ., Ֆրանս-թուրքական գաղտնի բանակցությունները Կիլիկիայում զինադադար հաստատելու և Սևրի պայմանագրի մասին (1920 թ. մայիս-հունիս ամիսներին), էջ 132-153:

194. Սահակյան Ռ.Օ., Հայ Յեղափոխական Դաշնակցության նախաքայլերը Կիլիկիայում հաստատվելու համար, էջ 19-33:

195. Սարգսյան Ս.Թ., Հայակիլիկիայի ինքնավարության հիմնախնդիրները Հայկական հարցի բաղկացուցիչ մաս, էջ 50-73:

Հոդվածները հրատարակվել են «Լոռե բերդից մինչև Ստեփանավան. պատմամշակութային ժառանգության հետքերով» և «ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի երիտասարդ գիտաշխատողների խորհրդի XLIII գիտական նստաշրջան՝ նվիրված Միմոն Կրկյաշարյանի ծննդյան 100-ամյակին», գիտաժողովների նյութերի ժողովածուում, Ե., Պատմ. ինստ., 2024, 281 էջ:

196. Ամիրջանյան Հ.Հ., Ջալալօղլու սոցիալ-տնտեսական կյանքը 1930-1900 թթ., էջ 84-98:

197. Դոլուխանյան Ա., Վարդույան Գ.Դ., Միմոն Կրկյաշարյան՝ պատմաբանը և թարգմանիչը (100-ամյակի առթիվ), էջ 190-199:

198. Թոխաթյան Կ.Ս., Լոռու մարզի ժայռապատկերները, էջ 52-64:

199. Ժամհարյան Գ.Ա., Բնակչության սոցիալական մտածողության փոփոխությունները խորհրդային ուշ շրջանի (1985-1987 թթ.) հայաստանյան առօրեականության դրվագներում, էջ 166-178:

200. Ղազարյան Գ.Խ., Գեղարվեստական ֆիլմերը որպես պատմական սկզբնաղբյուր («Մենք ենք մեր սարերը» ֆիլմի օրինակով), էջ 241-250:

201. Մելքոնյան Ա.Ա., Տաշիր-Լոռին Հայոց պետականության պատմափուլերում, էջ 4-18:

202. Պողոսյան Ա.Ս., Երվանդունյաց Հայաստանի հողատիրության ձևերի հարցի շուրջ (մ.թ.ա. IV-III դդ.), էջ 200-212:

203. Սուքիասյան Հ.Կ., Կիրովական քաղաքի հասարակական սննդի ցանցում եղած խնդիրները 1960-ական թվականների երկրորդ կեսին, էջ 152-165:

204. Քոսյան Լ.Ս., Արևմտահայ գաղթականների վերադարձի հիմնախնդիրը (1898-1908 թթ.), էջ 232-240:

205. Меликян В.Г., Степан Шаумян на позициях решения общенациональных задач в 1917-1918 гг., էջ 139-151.

Հոդվածները հրատարակվել են «Մշակ»-ը պատմության զուգահեռականներում»։ Միջազգային գիտաժողով նվիրված «Մշակ»-ի հիմնադրման 150-ամյակին» ժողովածուում, Ե., ՀՀ ԳԱԱ պատմ. ինստ., 2024, 573 էջ։

206. Ամիրջանյան Հ.Հ., Արևմտահայության վիճակի լուսաբանումը «Մշակ» լրագրում (1909-1911 թթ.), էջ 263-276:

207. Ավագյան Բ.Ռ., «Մշակ» լրագիրը ԱՄՆ-ի հայերի և հայերի հանդեպ ԱՄՆ-ի քաղաքականության մասին, էջ 166-177:

208. Բաբլումյան Ա.Ռ., Արևմտահայերի արտագաղթի հիմնահարցը և «Մշակը» (1885-1914 թթ.), էջ 290-304:

209. Թամարյան Ջ.Լ., Վիրահայության ինքնությունը «Մշակի» էջերում (1918-1921 թթ.), էջ 339-351:

210. Խառատյան Ա.Ա., «Մշակ»-ը արևմտահայ մամուլի մասին, էջ 35-46:

211. Կարապետյան Ա.Հ., Համիդյան կոտորածների արձագանքները «Մշակի» էջերում, էջ 125-136:

212. Հայրապետյան Ա.Ս., Ալեքսանդրապոլի գավառի գաղթականների հիմնահարցերը «Մշակի» էջերում (1914-1920 թթ.), էջ 151-165:

213. Հարությունյան Ն.Ա., Խաչատուր Մալումյանը՝ Գրիգոր Արծրունու կենսագրության և գործունեության առաջին լուսաբանող, էջ 365-375:

214. Հովսեփյան Մ.Վ., Արևմտահայության կոտորածները և «Մշակ» օրաթերթը (1915 թ.), էջ 136-150:

215. Մելիքյան Վ.Հ., Հայ ժողովրդական կուսակցության և «Մշակ»-ի վերաբերմունքը Հայաստանի անկախացման գործընթացին (1918 թ. ապրիլ-մայիս), էջ 192-205:

216. Մկրտչյան Կ.Գ., Պարսկահայ գաղթօջախը «Մշակ» լրագրում, էջ 277-289:

217. Պետոյան Ս.Հ., «Մշակ»-ը և Բաֆֆու «Խենթը» վեպի առաջին հրատարակությունը, էջ 561-572:

218. Սարգսյան Ս.Թ., Մկրտիչ Փորթուգալյան - «Մշակ» առնչությունները, էջ 24-34:

219. Սարգսյան Վ.Դ., Ջավախեցու (Ղազարոս Տեր-Գրիգորյան) հուշագրությունը «Մշակի» մասին և հրապարակումները «Մշակում» (1899-1903, 1908 թթ.), էջ 256-262:

220. Ստեփանյան Գ.Ս., Բաքվի հայերի 1918 թ. կոտորածների արձագանքները «Մշակ» լրագրում, էջ 47-60:

221. Քոսյան Լ.Ս., «Մշակը» հայ գաղթականության մասին (1890-ական թվականներին), էջ 305-313

222. Ֆիշենկճեան Ա.Ա., Կիլիկիան եւ կիլիկեցիները «Մշակ»-ի էջերուն մէջ (Ա. Աշխարհամարտի տարիներուն), էջ 326-338:

Հոդվածները հրատարակվել են «Պատմական սկզբնաղբյուրները հայկական գաղթավայրերի մասին», Պրակ Դ, Աղբյուրագետ, պատմաբան, պ.գ.թ. Սուրեն Քոլանջյանի

ծննդյան 100-ամյակին նվիրված միջազգային գիտաժողովի նյութերի ժողովածուում, Ե., ՀՀ ԳԱԱ պատմ. ինստ., 2024, 253 էջ:

223. Ավագյան Բ.Ռ., Սիրիայի հայ համայնքի կրած մարդկային և նյութական վնասները (2012-2018 թթ.), էջ 83-112:

224. Ավանեսով Հ.Ս., Սփյուռքի մամուլի դերը Արցախի մշակութային ժառանգության հանրահռչակման մեջ, էջ 237-250:

225. Բախչինյան Ա.Հ., Հայերը Յակուբ Բերգրենի «Ուղևորություններ Եվրոպայում և Արևելյան երկրներում» ուղեգրության մեջ, էջ 155-170:

226. Թաշիրյան Է.Խ., Գորգին խանը ֆրանսիական հուշագրություններում (Ժան-Բատիստ-ժոզեֆ Ժանթիլ, 1726-1799), էջ 171-189:

227. Խառատյան Ա.Ա., Ականավոր հայագետի հիշատակին (Սուրեն Քոլանջյանի ծննդյան 100-ամյակի առթիվ), էջ 6-12:

228. Մկրտչյան Կ.Գ., Իրանցի մտավորականները հայ մշակութային ժառանգության որոշ գնահատումների շուրջ, էջ 113-129:

229. Պետրոսյան Բ.Ռ., Հայ ինքնության հիմնախնդիրները 21-րդ դարում, էջ 203-236:

230. Ստեփանյան Գ.Ս., Կամբեճան-Զաքաթալայի հայերի պատմությունից (պատմա-ժողովրդագրական համառոտ ակնարկ), էջ 13-47:

231. Օհանեան Ս.Ս., Հայրենակցական միութիւնները Իրաքում XX դարի առաջին կեսին, էջ 48-65:

232. Ֆիշենկճեան Ա.Ա., Արաբական աղբիւրները (գրականութիւնը) հալէպահայերու ընկերային եւ տնտեսական կեանքի վերաբերեալ՝ ֆրանսական մանդատի տարիներուն (1920-1946 թթ.), էջ 66-82:

Հոդվածներ, որոնք լույս են տեսել 2024 թ., բայց թվագրված են 2023 թ. և դուրս են մնացել 2023 թ. հաշվետվությունից

233. Հարությունյան Մ.Ա., Ավանեսյան, Ա.Ս., Մի էջ Արցախի պետական համալսարանի կազմավորման պատմությունից, Ե., «ՀՀ ԳԱԱ և ՀՊՃՀ տեղեկագիր», հտ. 76, N3, 2023, էջ 377-388 (<https://arar.sci.am/dlibra/publication/400663/edition/370792/content>):

234. Բախչինյան Ա.Հ., Ազգային հիշողությունը՝ ուժացած հայերի սերունդների մեջ, Warszawa, “Lehahayer Czasopismo poświęcone dziejom Ormian polskich”, N 10, 2023, s. 205-218.

235. Սուքիասյան Հ.Կ., Ուշագրավ մանրամասներ Դերենիկ Դեմիրճյանի 1920-ական թվականների գործունեությունից, «Արդի դեմիրճյանագիտություն» հոդվածների ժողովածու, Ե., ԳԱԹ, 2023, էջ 155-163:

236. Սուքիասյան Հ.Կ., Ուշագրավ մանրամասներ Ռոմանոս Մելիքյանի՝ Կոնստեղատորիայի վարիչի պաշտոնից հրաժարվելու նախօրյակի գործունեությունից, Ե., «Երաժշտական Հայաստան», N2, 2023, էջ 47-51:

237. Bakhchinyan A.H., Teatro e cinema. Mondo Armeno. Storia, cultura, arte, a cura di Marco Bais e Marco Ruffilli, prefazione di Boghos Levon Zekiyan. 2023, Tab edizioni, pp. 313-323.

238. Bakhchinyan A.H., A life travelling in dance Aida Amirkhanian in conversation with Artsvi Bakhchinyan. "Dance On! Dancing through Life" Edited by Stephanie Burrige, Charlotte Svendler Nielsen. 2023, Routledge, pp. 14-17.

239. Harutyunyan M.A., Assessment on the third book of the series, E., "Review of Armenian studies", N3 (33), 2023, pp. 258-262 (<https://arar.sci.am/dlibra/publication/397371/edition/367637/content>)

Հոդվածները հրատարակվել են "От Балтики до Чёрного моря: армяне в культурных, экономических и политических процессах: материалы междунар. науч. конф. (Ереван, 15–18 октября 2018 г.) / сост. и отв. ред. Т. Саргсян; Фонд развития и поддержки арменоведческих исследований «АНИВ», ժողովածուում Москва, ИД «Арк Медиа», 2023, 436 с., илл.

240. Ամիրջանյան Հ.Հ., Հովսեփ արքեպիսկոպոս Արղությանի ավանդը Ղրիմի Սուրբ Խաչ վանքի պահպանման և վերականգնման գործում, էջ 379-384:

241. Սուքիասյան Հ.Կ., Խարկովում Խորհրդային Հայաստանի լիազոր ներկայացուցիչ Հովսեփ Կարախանյանի նամակ-զեկուցագրերը Ուկրաինայի հայերի մասին (1921 – 1922 թթ.), էջ 321-327:

242. Авакян К.Р., Армяне в США в контексте армяно-российских военно-политических отношений в годы Первой и Второй мировых войн и после, с. պաշտպ154-168.

243. Тунян В.Г., О совместных предприятиях членов семей Манук-бея и Лазаревых, с. 90-100.

6. Պատմության ինստիտուտ

Տնօրեն՝ ակ. Ա. Մելքոնյան

Փոխտնօրեն՝ պ.գ.դ. Կ. Խաչատրյան

Գիտքարտուղար՝ պ.գ.թ. Հ. Սուրադյան

Էլեկտրոնային փոստ՝ history@sci.am և patminst@sci.am

Կայքէջ՝ www.academhistory.am

Մասնագիտական խորհուրդ 004՝ «Հայոց պատմություն»

Նախագահ՝ ակ. Ա. Մելքոնյան, գիտքարտուղար՝ պ.գ.թ. Հ. Սուրադյան

7. Հաշվետու տարում պաշտպանված դոկտորական և թեկնածուական ատենախոսությունների քանակը:

Օրինակ՝ Պաշտպանվել է 5 թեկնածուական ատենախոսություն:

Պաշտպանվել է 1 թեկնածուական ատենախոսություն:

8. Տեղեկություններ հաշվետու տարում պատվավոր կոչումների և պարգևատրումների արժանացած գիտնականների մասին (անունը, ազգանունը, պարգևի լրիվ անվանումը) /չկան/:

9. Գիտության և կրթության ոլորտում համագործակցությունը ՀՀ բուհերի և այլ կազմակերպությունների հետ՝ նշելով համատեղողների թվաքանակն ըստ կազմակերպությունների, յուրաքանչյուր կազմակերպության հետ համատեղ հրապարակումները:

- 1.«Բանբեր հայագիտության» միջազգային գիտական հանդես - 2
- 2.«Գազպրոմ Արմենիա» ՓԲՀ «Ուսումնա-սպորտային համալիր» հիմնարկ - 1
- 3.Գորիսի պետական համալսարան - 1
- 4.«Երկիր խմբագրություն» ՍՊԸ-1
- 5.Երևանի «Գլաձոր» համալսարան - 2
- 6.Երևանի թատրոնի և կինոյի պետական ինստիտուտ - 1
- 7.Երևանի թիվ 112 ավագ դպրոց - 1
- 8.Երևանի Խ. Սամուելյանի անվան հ. 47 միջնակարգ դպրոց - 1
- 9.Երևանի Պ. Ի. Չայկովսկու անվան միջնակարգ երաժշտական մասնագիտական դպրոց - 1
- 10.Երևանի պետական համալսարան - 6
- 11.Երևանի պետական տնտեսագիտական համալսարան - 1
- 12.Խ. Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարան - 1
- 13.Խ. Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարանի հենակետային վարժարան - 1
- 14.Հայ-Ռուսական համալսարան - 2
- 15.Հայաստանի ազգային ագրարային համալսարան - 1
- 16.Հայաստանի ամերիկյան համալսարան - 1
- 17.Հայաստանի գեղարվեստի պետական ակադեմիա - 1
- 18.Հայաստանի Հանրային ռադիո - 1
- 19.ՀՀ ԳԱԱ գիտակրթական միջազգային կենտրոն (Մագիստրատուրա) - 6
- 20.ՀՀ ԳԱԱ Հրաչյա Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտ - 1
- 21.ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիր - 1
- 22.Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի Գևորգյան հոգևոր աստվածաբանական ճեմարան - 1
- 23.Մխիթար Հերացու անվան բժշկական պետական համալսարան - 1
- 24.Մոսկվայի պետական հալասարանի Երևանի մասնաճյուղ - 2
- 25.«Շահամիր Շահամիրյան» կրթահամալիր - 1
- 26.«Մուրբ Գրիգոր Լուսավորի» ԲԿ ՓԲԸ պետական բժշկական քոլեջ - 1
- 27.«Մուրբ Գրիգոր Լուսավորիչ» ԲԿ ՓԲԸ պետական բժշկական քոլեջ - 1
- 28.Սևանի Վազգենյան հոգևոր դպրանոց - 1
- 29.Վ. Բրյուսովի անվան պետական համալսարան - 2
- 30.«Վեմ» համահայկական հանդես - 1
- 31.“Регион и мир” научно-аналитический журнал – 1

ԵՊՀ պատմության ֆակուլտետի ուսանողական գիտական ընկերության հետ - մեկ գիտաժողով

«ԱՆԻՎ» հայագիտական հետազոտությունների զարգացման և աջակցության հիմնադրամի, Բելառուսի գիտությունների ազգային ակադեմիայի պատմության ինստիտուտի, Լեհական գիտելիքների ակադեմիայի, Ռուս-հայկական համալսարանի, Մատենադարան՝ Մեսրոպ Մաշտոցի անվան հին ձեռագրերի գիտահետազոտական ինստիտուտի, ՌԴ մշակույթի նախարարության արվեստի պետական ինստիտուտի, Մ.Վ. Լոմոնոսովի անվան Մոսկվայի պետական համալսարանի պատմության ֆակուլտետի, Բելառուսի պետական համալսարանի պատմության ֆակուլտետի հետ - մեկ ժողովածու

«Գեղարդ» գիտավերլուծական հիմնադրամի հետ հրատարակել է - մեկ աշխատություն

Երևանի պետական համալսարանի, ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի, Կալիֆորնիայի նահանգային համալսարանի Նորթրիջի հայկական ուսմանց ծրագրի (ԱՄՆ), Լեվիստոսիա Պոտսդամի (Գերմանիա), ԵՊՀ հայագիտական հետազոտությունների ինստիտուտի, ԵՊՀ եվրոպական լեզուների և հաղորդակցության ֆակուլտետի, ԵՊՀ արևելագիտության ֆակուլտետի, Անգլերենի ուսումնասիրության հայկական ասոցիացիայի հետ - մեկ միջազգային գիտաժողով և զեկուցումների համառոտագրեր

Ստեփանավանի համայնքապետարանի, ՀՀ ԿԳՄՄՆ Ստեփանավանի մշակույթի և ժամանցի կենտրոնի (Ստեփան Շահումյանի տուն-թանգարան) հետ - գիտաժողովների նյութերի մեկ ժողովածու

ՌԴ Հյուսիսկովկասյան դաշնային համալսարանի հետ - մեկ գիրք

10. Տեղեկություն համատեղ միավորումների (ամբիոններ, լաբորատորիաներ և այլն) մասին /չկան/:

Աղյուսակ 1

2024 թ. թեմատիկայի ամփոփ տվյալներ

№	Կազմակերպությունը	Թեմաների կամ պայմանագրերի թիվը (4) և ֆինանսավորման ծավալը (326.937,9 հազ. դր.)			
		Նպատակային ֆինանսավորում	Բազային ֆինանսավորում (3)	Գիտկոմից ստացված այլ ֆինանսավորում (1)	Տնտ.պայմանագրեր
1	ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ	-	305.550,8	20.275,3	1.111,8

Արտոնագրային ցուցանիշներ

	Կազմակերպությունը	Արտոնագրերի հայտերի թիվը	Դրական որոշումների թիվը	Ստացված արտոնագրերի թիվը
	2	3	4	5

ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի անցկացրած հանրապետական և միջազգային գիտական միջոցառումներ

№	Միջոցառման անվանումը	Անցկացման վայրն ու ժամանակը, կազմակերպիչները	Մասնակիցների թիվը	
			ընդամենը	այդ թվում՝ արտ. երկրներից
1	ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի գիտաշխատող, պ.գ.թ. Կարեն Մկրտչյանի «Հայ-իրանական հարաբերությունները 1991-2005 թթ.» գրքի շնորհանդես	ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի նիստերի դահլիճ 9.02.2024 ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ	45	2
2	«Հայոց հին շրջանի պատմության հիմնահարցերը» խորագրով գիտաժողով՝ նվիրված պ. գ. դ., պրոֆ. Արտակ Մովսիսյանի հիշատակին	ԵՊՀ պատմության ֆակուլտետ, Մեծ դահլիճ 10.04.2024 ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ ԵՊՀ պատմության ֆակուլտետի ուսանողական գիտական ընկերություն	1	
3	«Մարշալ Բաղրամյան» ֆիլմի ցուցադրություն և գրքի շնորհանդես:	ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի նիստերի դահլիճ 7.05.2024 ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ	45	5

4	«Հայերի ցեղասպանությունը. անցյալի և ներկայի ներհայեցումներ» խորագրով Միջազգային գիտաժողով՝ նվիրված Ֆրանց Վերֆելի «Մուսա լեռան քառասուն օրը» վեպի 90-ամյակին	ԵՊՀ գիտական խորհրդի նիստերի դահլիճ, ԵՊՀ Պալեանների դահլիճ, ԵՊՀ ՀՀԻ քննարկումների սրահ 19-21.09.2024 Երևանի պետական համալսարան, ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ, Կալիֆորնիայի նահանգային համալսարանի Նորթրիջի հայկական ուսմանց ծրագիր (ԱՄՆ), Լեփսիուսհաուս Պոտսդամ (Գերմանիա), ԵՊՀ հայագիտական հետազոտությունների ինստիտուտ, ԵՊՀ եվրոպական լեզուների և հաղորդակցության ֆակուլտետ, ԵՊՀ արևելագիտության ֆակուլտետ, Անգլերենի ուսումնասիրության հայկական ասոցիացիա	13	26
5	ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի գիտաշխատող, պ.գ.թ. Սեդա Օհանեանի «Լեւոն Գաբրիել Շաղոյեան (1887-1974)» գրքի շնորհանդես	ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի նիստերի դահլիճ 29.10.2024 ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ	50	10

6	«Լոռե բերդից մինչև Ստեփանավան. պատմամշակութային ժառանգության հետքերով» և «ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի երիտասարդ գիտաշխատողների խորհրդի XLIII գիտական նստաշրջան՝ նվիրված Միմոն Կրկյաշարյանի ծննդյան 100-ամյակին» գիտաժողովների նյութերի ժողովածուի շնորհանդես	ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի նիստերի դահլիճ 22.11.2024 ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ	35	
7	«Արդի տեխնոլոգիաների կիրառումը հայոց պատմության հնագույն շրջանի ուսումնասիրության համատեքստում» խորագրով սեմինար-քննարկում	ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի նիստերի դահլիճ 3.12.2024 ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ	35	

ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի աշխատակիցների արտասահման (այդ թվում՝ ԱՊՀ երկրներ) կատարած գործուղումներ

№	Կազմակերպությունը	Երկիրը	Գործուղված գիտնականների թվաքանակը		
			Գիտաժողովների մասնակցութ.	Համատեղ գիտական աշխատանք	Բանակցությունների և քննարկումների համար
1	ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ	Լիբանան (Բեյրութ)	9	3	6
2		Վրաստան (Թբիլիսի)	6		2
3		ԱՄՆ (Լոս Անջելես, Քեմբրիջ)	2		2
4		ՌԴ (Մոսկվա, Դոնի Ռոստով, Ստավրոպոլ)	5		4
5		Ռուսիայի (Բուխարեստ)	1		
6		Իտալիա (Վենետիկ)	1		

ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի արտասահմանյան գիտնականների ընդունելություն

№	Կազմակերպությունը	Երկիրը	Ընդունված գիտնականների թվաքանակը		
			Գիտաժողովներին մասնակցելու	Համատեղ գիտական աշխատանք կատարելու	Բանակցությունների և քննարկումների համար
1	ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ	Իրան		1	
2		Գերմանիա		2	
3		Անգլիա			1
4		Իտալիա		1	
5		Վրաստան	3		
6		ՌԴ		1	

ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի միջազգային դրամաշնորհներ

	Կազմակերպությունը	Թեմայի անվանումը	Հիմնադրամի կամ կազմակերպության անվանումը	Դրամաշնորհի ժամկետը		Ֆինանսավորման ծավալը (\$, €, GBP, руб., դր. և այլն)		Թեմայի ղեկավարը
				սկիզբ	ավարտ	ընդհանուր	2024թ. համար	
	2	3	4	5		6	7	8

ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի գիտաշխատողների 2024 թ. հրապարակումների ընդհանուր քանակը

	Կազմակերպությունը	Մենագրություններ, հոդվածներ-րի ժողովածուներ, գրքեր		Դասագրքեր, ուսումնական ձեռնարկներ		Հոդվածներ գրախոսվող ամսագրերում		Հոդվածներ գիտաժողովների նյութերի ժողովածուներում		Թեզիսներ	
		Հանրապետ.	Արտասահմ.	Հանրապետ.	Արտասահմ.	Հանրապետ.	Արտասահմ.	Հանրապետ.	Արտասահմ.	Հանրապետ.	Արտասահմ.
		15	5	2	-	134	40	58	11	20	2

Տվյալներ ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտում գործող մասնագիտական խորհուրդների վերաբերյալ

Կազմակերպությունը	Ատենախոսության խորհրդի ծածկագիրը	Մասնագիտության ծածկագիրը և անվանումը	Խորհրդի նախագահը, գիտքարտուղարը (գիտ.աստիճան, անուն, ազգանուն)	2024 թ. կազմակերպության աշխատակիցների կողմից պաշտպանված ատենախոսությունների թիվը

					դոկտ որական	թեկնած ուական
ՀՀ ԳԱԱ պատմու թյան ինստիտու տ	004	Է.00.01 (Հայոց պատմությո ւն) Է.00.05 (Պատմագր ություն, աղբյուրագ իտություն)	պ.գ.դ., պրոֆ., ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս Ա. Մելքոնյան պ.գ.թ., դոցենտ Հ. Մուրադյան	-	-	1

Աղյուսակ 9

**ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի աշխատողների թվաքանակի ամփոփ
տվյալներն առ 01.01.2025 թ.**

Կազմակեր- պությունը	Աշխատող- ների ընդհանուր թիվը	Գիտական աշխատող- ների ընդհանուր թիվը	ՀՀ ԳԱԱ ակադեմի կոսներ	ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ- ներ	Գիտության դոկտորներ	Գիտության թեկնածուներ
ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ	103	77	1	1	19	46

Ինստիտուտի տնօրեն

Ա.Ա. Մելքոնյան

Ինստիտուտի գիտքարտուղար

Հ.Ղ. Մուրադյան

О Т Ч Е Т
об основных результатах
научной и научно-организационной деятельности
Института истории НАН РА за 2024 г.

1. Наиболее важные результаты.

Была опубликована вторая книга первого тома академического многотомника **«История армянского народа»**, которая охватывает период с середины IX века до Р.Х. до III века от Р.Х. Книга охватывает период истории Ванского царства и царства Айказуни-Ервандидов, династий Арташесян и Аршакуни до правления Трдата III, а также включает международные отношения, социально-экономические, идеологические и другие проблемы тех эпох. Книга изложена с ее всесторонним использованием богатых источниковедческих и археологических материалов, а также научной литературы.

• В монографии **«Армянский вопрос в международных отношениях (1895–1923 гг.)»**, изданной совместно с Северо-Кавказским федеральным университетом РФ, исследуется история возникновения и развития Армянского вопроса как международной проблемы в конце XIX – начале XX вв. На основе опубликованных источников и документов российских, армянских и грузинских архивов реконструируется внешняя политика европейских держав, России и США, которые в экономическом, политическом и гуманитарном отношении были вовлечены в проблемы положения армянского населения, проживавшего компактно на российском Кавказе и в Западной Армении. Впервые в российской историографии предлагается комплексное видение подходов и реальной политики всех участников событий в отношении проблемы реформирования армянских территории Османской империи. Кроме того, выявлены основные этапы эволюции Армянского вопроса в связи с Первой мировой войной и последующими революциями в России и Турции. Логическим завершением Восточного вопроса, а соответственно и Армянского, представляется Лозаннский договор, окончательно отказавший армянскому населению в собственном государстве.

2. Результаты, полученные на основе базового финансирования:

В рамках темы «Проблемы армянской государственности с древнейших времен до 1918 года» (руководитель академик НАН РА А. Мелконян) изданы следующие работы.

• Книга Андраника Есяяна **«Провинция Тавуш в первой четверти XVII - XVIII веков»**, посвященная провинции Тавуш с 1600 по 1725 год. В ней особое внимание уделяется историко-демографическим вопросам. На основе «Обширного реестра Гандзакско-Карабахского эялета» представлены ареалы заселения армян и оказавшихся в провинции и на соседних территориях тюркских племен, сёла Тавуша и поименно перечислены все налогоплательщики армяне, а также экономическая ситуация в провинции. Упоминается также армянское меликство и история духовно-культурной жизни.

• Монография Сурена Саргсяна **«Этап армянского национально-освободительного движения в 1885-1908 годах по оценке гнчакских деятелей»**, в которой освещаются проблемы армянской национально-освободительной войны в насыщенный событиями период с 1885 до 1908 гг. и их оценка участниками и теоретиками «Гнчак».

• **Монография Арарата Акопяна «Идея восстановления государственности в контексте армянской истории (середина XVI века – начало XX века)»** посвящена поискам, надеждам и составленным проектам в общественно-политической мысли духовными и светскими деятелями, в контексте ставшей для армян после утраты древних и средневековых армянских государств важнейшей политической ценностью идеей свободы и восстановления независимой государственности, которые привели к её материализации на пороге XX века и восстановлению армянской независимости в 1918 году. В работе также надлежащим образом представлена историография данного вопроса.

• **Сборник материалов конференций «От Лорийской крепости до Степанавана: по следам историко-культурного наследия»** и "XLIII научное заседание Совета молодых научных сотрудников Института истории Национальной академии наук Республики Армения, посвящённое 100-летию со дня рождения Симона Кркяшаряна", который включает в себя доклады двух конференций, проведенных в Степанаване в июле 2023 года. Одна конференция была посвящена 100-летию основания города Степанаван, другая — очередному научному заседанию Совета молодых научных сотрудников Института истории. В докладах рассматриваются различные ключевые вопросы, связанные с историей Армении в эпоху античности, средневековья, нового и новейшего времени.

• **Сборник материалов Международной конференции «Армяне Киликии 1908-1922»** (4 октября 2022 г.), включающий в себя Доклады международной конференции в Национальной академии наук Армении. Доклады касаются государства, созданного армянами в Киликии, его экономической, идеологической и культурной жизни.

В рамках темы «Армения и армяне в новейший период. Армянский вопрос и Геноцид армян» (руководитель д.и.н. К. Хачатрян) были опубликованы:

• **Монография Седы Оганян «Левон Габриэль Шагоян (1887-1974)»**, в которой представлена жизнь и деятельность одного из ярчайших героев армянской национально-освободительной борьбы Левона Шагояна. Он удостоился звания «паша» в народе. В работе представлена деятельность Шагояна в Васпуракане в 1908-1918 гг., затем - в Персии и Ираке в 1918-1930-е гг.

• **Работа Арцви Бахчиняна «Армяне в Африке. Историко-филологическое исследование»**, охватывающая историю присутствия армян в странах африканского континента (за исключением Египта и Эфиопии) с древнейших времен до наших дней.

В рамках темы «Источниковедение и историография» (научный руководитель к.и.н. А. Шахназарян) была опубликована:

«Мшак» в параллелях истории представляет собой сборник материалов международной конференции, посвященной 150-летию со дня создания «Мшак», в котором всесторонне освещается оценка различных публикаций и статей этой газеты. Примечательно, что в материалах конференции поднимаются вопросы, которые ранее не затрагивались исследователями газеты в своих работах. И в этом смысле мы считаем, что

конференция внесла значительный вклад в арменоведении в изучение наследия выдающегося редактора и его журнала.

3. Результаты тематического финансирования (таковых нет).

4. Прикладные разработки.

Издаваемые институтом работы, помимо научно-теоретического значения, имеют также важное прикладное и практическое значение. Они могут стать основой для новых исторических исследований, использованны при разработке других тем, могут быть использованы при разработке учебников по «Истории армянского народа», «Всемирной истории», «Истории стран-соседей Армении» и т.д., а также в процессе преподавания.

Богатый фактический материал в работах важен также в историографии арменоведения для разоблачения антинаучных и вымышленных подходов.

Директор института,
академик НАН РА

А.А. Мелконян

Ученый секретарь, к.и.н., доцент

А.Г. Мурадян

ANNUAL REPORT

On the Main Results of the Scientific and Scientific–Organizational Activities of the Institute of History of NAS RA for 2024

1. *The most important results.*

The second book of the first volume of the academic “*History of Armenia*” series has been published, covering the period from the mid-9th century BCE to the 3rd century CE. It includes histories of the Kingdoms of Van and Haykazuni-Yervanduni, Artaxiad rulers, and King Trdat III Arsacid, focusing on international relations, socio-economic, cultural, and ideological issues. The book is presented with a comprehensive use of rich source material, archaeological findings, and extensive scholarly literature.

• The monograph “*The Armenian Question in International Relations (1895–1923)*” («Армянский вопрос в международных отношениях (1895–1923 гг.)»), co-published with the North-Caucasus Federal University, explores the emergence and development of the Armenian Question as an international issue during the late 19th and early 20th centuries. Drawing on archival documents from Russian, Armenian, and Georgian sources, it examines the political, economic, and humanitarian policies of Russia, European powers, and the USA regarding the Armenian population in the Caucasus and Western Armenia. For the first time in Russian historiography, the study presents a comprehensive view of the positions and true policies of all stakeholders concerning reforms in Ottoman Armenian territories. It identifies key phases in the Armenian Question’s evolution, correlating these with World War I and subsequent revolutions in Russia and Turkey. The Lausanne Treaty represents the logical conclusion of the Eastern Question and, by extension, the Armenian Question. It definitively denied the Armenian population the possibility of establishing their own state.

2. Results obtained on the basis of basic financing:

Within the framework of the research theme “The Armenian Statehood from the Ancient Times to 1918” (headed by Academician of the NAS RA A. Melkonyan), the following works were published:

• Andranik Yesayan’s “*Tavush Province in the 17th–18th Centuries: The First Quarter (Historical-Demographic Study)*”: This book explores Tavush province’s history from 1600 to 1725, focusing on historical and demographic issues. Drawing on the 1727 “*Extensive Daftar of the Gandzak-Karabakh Eyalet*,” it examines the settlements of Armenians and Turkic tribes, tax-the villages of Tavush and tax-paying Armenian residents with their names, and the province’s economic conditions. It also addresses the history of the Armenian melikdom and their spiritual-cultural life.

• Suren Sargsyan’s “*The Stage of the Armenian National Liberation Struggle (1885–1908) as Assessed by Hnchak Figures*”: This monograph delves into the Armenian national liberation movement from 1885 to 1908, offering insights into the assessments of Hnchak theorists regarding the challenges and achievements of this pivotal period.

• Ararat Hakobyan’s monograph, *“The Idea of Restoring Statehood in the Context of Armenian History (Mid-16th Century–Early 20th Century),”* is dedicated to the aspirations, challenges, and efforts of Armenian spiritual and secular figures regarding the restoration of Armenian statehood. After the loss of ancient and medieval Armenian sovereignties, the restoration of freedom and independent statehood became a supreme political ideal for the Armenian people. The study highlights how this idea materialised at the dawn of the 20th century with the establishment of Armenian independence in 1918. The historiography of the issue is also addressed as necessary.

• The collection of materials from the conferences *“From Lori Fortress to Stepanavan: Tracing Historical and Cultural Heritage”* and *“The XLIII Scientific Session of the Council of Young Scholars of the Institute of History of the National Academy of Sciences of Armenia, dedicated to the 100th Anniversary of Simon Krkyasharyan’s Birth”* includes the reports presented at two academic events held in July 2023 in Stepanavan. One conference commemorated the 100th anniversary of the naming of Stepanavan city, while the other marked the regular session of the Council of Young Scholars. The reports address numerous fundamental issues related to Armenia’s ancient, medieval, modern, and contemporary **history**.

The collection *“The Armenians of Cilicia 1908–1922: International Conference (4 October 2022)”* includes reports presented at the international conference held on 4 October 2022 at the Institute of History of the National Academy of Sciences of Armenia. The reports focus on the statehood created by the Armenians of Cilicia, as well as their economic, ideological, and cultural life.

Within the theme framework of the theme “Armenia and Armenians in the modern period. The Armenian Question and the Armenian Genocide” (headed by the Doctor of Sciences in History K. Khachatryan), the following works have been published:

• Seda Ohanyan’s monograph *“Levon Gabriel Shaghoyan (1887–1974),”* which examines the life and activities of Levon Shaghoyan, one of the most prominent figures of the Armenian national liberation struggle, honoured with the title “Pasha” by the people. The study highlights his activities in Vaspurakan from 1908–1918 and his later work in Persia and Iraq during the 1918–1930s.

• Artsvi Bakhchinyan’s study *“The Armenians in Africa: A Historical and Philological Study,”* which traces the history of Armenians in the countries of Africa (excluding Egypt and Ethiopia) from ancient times to the present day.

Within the framework of the theme “Source studies and historiography” (the scientific supervisor Candidate of Sciences in History A. Shahnazaryan) the following works have been published:

• *“Mshak” in the Parallels of History: A Collection of Materials from the International Conference Dedicated to the 150th Anniversary of the Founding of “Mshak,”* which comprehensively covers the evaluation of various publications and articles from the newspaper. It is remarkable that the materials of the conference reveal fundamental issues that have not been addressed by the newspaper’s researchers in their works. In this regard, we believe that the conference has made a

significant contribution to the study of the legacy left by the prominent editor and his newspaper in Armenian studies.

3. Results Obtained from Thematic Funding (not available)

4. Practical Developments

The works published by the institute, in addition to their scientific and theoretical significance, also have considerable practical and applied value. They can serve as a foundation for new historical research, be used in the reworking of other topics, and also be applied in the revision and teaching of textbooks on “*Armenian History*”, “*World History*”, “*History of Neighboring Countries*” and other related subjects.

The rich factual material presented in the works is also important for exposing the anti-scientific and fabricated viewpoints in historiography.

Director of the Institute of History,
Academician of NAS RA

A. A. Melkonyan

Scientific Secretary,
Candidate of History, associate professor

A. Gh. Muradyan